

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Hledání nového začátku – vývoj britské společnosti v
letech 1945-51**

Michal Bula

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy – britská a americká studia

Bakalářská práce

**Hledání nového začátku – vývoj britské společnosti v
letech 1945-51**

Michal Bula

Vedoucí práce:

PhDr. Alice Tihelková, Ph.D.

Katedra anglického jazyka a literatury

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Alici Tihelkové, Ph.D. za odborné vedení této bakalářské práce, vstřícný přístup a cenné rady při její tvorbě. Další díky patří mé rodině, neboť bez její podpory by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

1 ÚVOD	6
2 POŽADAVKY BRITSKÉ SPOLEČNOSTI NA POVÁLEČNÉ OBDOBÍ....	10
2.1 Beveridgeova zpráva a sociální stát.....	14
2.2 Oficiální odezva na Beveridgeovu zprávu	16
3 EKONOMICKÉ POMĚRY BRITÁNIE V POVÁLEČNÉM OBDOBÍ	26
4 ČINNOST LABOURISTICKÝCH VLÁD V OBDOBÍ 1945–51.....	29
4.1 Znárodnění a centrální plánování	29
4.2 Národní zdravotní služba.....	34
4.3 Národní pojištění.....	41
4.4 Program bytové výstavby a reforma vzdělání	46
4.5 Finanční náklady na britský sociální stát	52
5 ZÁVĚR.....	54
6 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	58
7 RESUMÉ.....	63
8 PŘÍLOHY	64

1 ÚVOD

Tato práce se zabývá obdobím labouristických vlád ve Spojeném království v letech 1945–1951. Druhá světová válka zanechala Británii v troskách. Ačkoli v poválečném světě vystupovala v roli vítěze, utrpěla značné materiální i lidské ztráty a byla ekonomicky zcela vyčerpána. Devastujícím účinkům konfliktu bylo vystaveno taktéž civilní obyvatelstvo britských ostrovů. Intenzita ničivých náletů nacistického letectva během prvních roků války, strach o blízké či vlastní přežití nebo následný život v dlouhodobých provizorních podmínkách měly na tamní obyvatele vyčerpávající účinky.

Po ukončení válečného stavu země vykročila do míru za napjatého očekávání britské populace, jež měla stále na paměti znepokojivé vzpomínky na neadekvátní poměry meziválečných let, toho, co bude následovat po válce (Childs 2005: 3). Aspirace veřejnosti na poválečnou rekonstrukci byly významně ovlivněny publikací tzv. Beveridgeovy zprávy (Black 2008: 153). Názory, že stát by měl být zodpovědný za zajištění esenciálních životních potřeb pro své obyvatele, silně prodchly společnost (The Spectator 1943: 9). Konflikt v lidech rovněž vyvolal představu, že válka musí vést ke „změně“ (Black 2008: 153). Během patřičného časového úseku se tedy vládě Spojeného království naskytla příležitost pro nalezení „nového počátku“.

Cílem práce je zhodnotit, jestli se ve stanoveném časovém období opravdu změnil postoj britské politické elity k zabezpečení minimální úrovně důstojného života širokým vrstvám společnosti, k budování podpůrné sítě státní asistence poskytované v nezaměstnanosti, invaliditě či odchodu do penze nebo k zajištění lékařské péče dostupné pro všechny občany Spojeného království. Jinými slovy, zodpovědět otázku, zda se ve Velké Británii nalézala skutečná politická vůle vybudovat sociální stát a výrazná snaha o jeho realizaci.

Dobrat se odpovědi na stanovený cíl komplikuje fakt, že pojem „politická vůle“ je do jisté míry abstraktní a nelze kvantifikovat, tudíž jej není možné přesně změřit. Přijatelným postupem, jímž by bylo možné dobrat se odpovědi na problém,

jestli zde bylo přítomno opravdové úsilí tamní vlády „přivést k životu“ danou sociální legislativu, je například porovnání výsledné podoby reformního sociálního zákonodárství vzniklého během obou labouristických vlád v období 1945–1951 s patřičnými předvolebními sliby Labouristické strany či očekáváními a nároky britského elektorátu na poválečnou rekonstrukci spojenými s publikací tzv. Beveridgeovy zprávy. Jako další způsoby, jak získat představu o „míře ochoty“ vlád premiéra Attleeho k zajištění sociálního státu, se jeví zjistit výši veřejných výdajů na sociální péči v porovnání s jinými státy té doby či srovnat předválečné náklady na sociální stát s těmi po nástupu po nástupu Clementa Attleeho do funkce ministerského předsedy. Všechny uvedené možnosti jsou v průběhu práce použity.

Vzhledem k výše popsanému postupu a faktu, že zvolené téma je v zásadě značně „historické“ je bakalářská práce zpracována za využití kompilační metody s prvky kvalitativní obsahové analýzy historických monografií, vládních dokumentů či kabinetních memorand, legislativních aktů nebo článků z dobového tisku. Celkové spektrum pramenů a literatury, jichž je v práci využito, je ovšem pochopitelně rozsáhlejší (viz níže).

Na základě vytyčeného cíle je práce rozčleněna na jednotlivé kapitoly a podkapitoly. První část práce je věnována nárokům a požadavkům společnosti v Británii na poválečné období. Jsou v ní blíže přiblíženy tehdejší přetrvávající problémy, s nimiž byli konfrontováni obyvatelé britských ostrovů v poválečné realitě. Též je zde popsáno, jak tyto potřeby tamního obyvatelstva spolu s předvolebními závazky Labouristické strany determinovaly výsledek prvních parlamentních voleb uskutečněných po druhé světové válce. Aby bylo možné plně pochopit nároky veřejnosti na poválečné období, jsou v obou podkapitolách této části práce uvedeny události dalece předcházející časový úsek 1945–1951, na který je práce primárně zaměřena.

V první ze zmíněných podkapitol je tedy představena zpráva lorda Williama Beveridge, na jejímž základě stavěli labouristé přísliby, s nimiž vstoupili do výše uvedených voleb, a k níž se vztahují počátky sociálního státu ve Spojeném

království. Termín „sociální stát“ je zde konceptualizován a vymezen. Ve druhé podkapitole je následně charakterizována reakce válečné vlády Winstona Churchilla na stanoviska obsažená ve zprávě a představeny postupy, jimiž tato vláda reagovala na Beveridgem navrhovaná opatření.

Druhá kapitola se blíže zabývá komplikovanou politickou a zejména ekonomickou situací, v níž se země ocitla po druhé světové válce. Lze předpokládat, že dané finanční obtíže měly na výslednou podobu reformní sociální legislativy Labouristické strany během let 1945–1951 naprosto zásadní a přímý vliv. Vyřčená hypotéza je v průběhu práce podrobena šetření a ověřována.

Ve třetí části práce, již můžeme považovat za stěžejní, je detailně popisována konkrétní podoba labouristického sociálního zákonodárství a reformních kroků. Každá z první čtveřice zde obsažených podkapitol je tedy postupně věnována jedné z oblastí zestátňování a ekonomického plánování, zdravotnictví, sociálního pojištění či otázce bytové výstavby a školství. Podoba těchto politik uskutečněných vládami pod vedením Clementa Attleeho je také srovnávána s předvolebními sliby labouristů a očekáváními britské veřejnosti vztahující se k poválečné obnově ztělesněnými v opatřeních navrhovaných lordem Beveridgem, o nichž je pojednáno v první části práce. Dále je zde popsán vliv finančních problémů, jež jsou důkladně představeny ve druhé kapitole, na podobu poválečné rekonstrukce. V páté podkapitole jsou následně porovnány náklady vydávané britskou vládou na sociální stát s jinými evropskými státy nebo zhodnocena celková výše sociálních výdajů ve Spojeném království na konci stanoveného období oproti předválečným poměrům.

Data a informace do této bakalářské práce byly čerpány z především z četných historických monografií. Literatura věnující se zvolenému období či problematice sociálního státu je poměrně obsáhlá. Mezi významné akademiky a autory patří zejména profesor Vernon Bogdanor, David Childs, David Kynaston nebo Arthur Marwick. Mnohé argumenty se v práci opírají o data z historických publikací Jeremyho Blacka a Alana Jenkinse či knih Joan Brownové, Jana Erika Mustada nebo Nicklause Thomas-Symondse. V podkapitole zabývající se

labouristickým ekonomickým plánováním a znárodňováním (viz kap. 4.1) jsou uváděná tvrzení zakládána na názorech Glena O'Hary, ekonoma Aleca Cairncrosse či ekonomického historika Jima Tomlinsona. Z českých autorů jsou v práci zahrnuti historici Martin Kovář a Jaromír Soukup.

Zásadní prameny pro tuto práci představují texty *Social Insurance and Allied Services* (Beveridgeovy zprávy) a volebního manifestu Labouristické strany z roku 1945. Významnými zdroji využívanými při tvorbě bakalářské práce jsou taktéž PDF kopie dobových originálních legislativních aktů nebo vládních memorand dostupných na stránkách *The National Archives*. Rovněž jsou zde využity informace z různých odborných lékařských, politologických či ekonomických časopisů a dobových novinových článků. V textu uváděná tvrzení jsou rovněž podložena články z internetových zdrojů, jimiž jsou například již zmíněné stránky národních archivů nebo portál *BBC NEWS*.

2 POŽADAVKY BRITSKÉ SPOLEČNOSTI NA POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

Konec druhé světové války představoval nejen významný mezník v dějinách lidstva, ale též nový impuls do života obyvatel Spojeného království. Rostoucí materiální i lidské ztráty¹ či každodenní značné strádání, jemuž byli Britové vystavováni během vleklého období válečných let, se po dosažení vytouženého míru konečně zdálo být u konce. Podmínky života v poválečné realitě, při níž lidé stále pociťovali následky ničivého německého bombardování či obtíže s přiděly jídla, se jevily jako neúnosné. Civilní obyvatelstvo bylo zasaženo dopady konfliktu do takové míry, že mnozí pohlíželi na veterány, kteří se později vraceli ze zámořských bojišť, se značným nepřátelstvím a bez vděku (Jenkins 1977: 60–61).

Londýn se nacházel v troskách, více než třetina města byla leteckými útoky obrácena v ruiny. Devastace způsobená bombardováním (tzv. *Blitz*) měla enormní rozsah a dlouhotrvající účinky. Například ve čtvrti Stepney bylo zničeno 40 % bytové zástavby (History 2015). Nálety poškodily i mnoho jiných strategicky významných britských měst a přístavů. Po Londýnu byl nejvíce zasažený kupříkladu Liverpool (Merseyside Maritime Museum 2016).

Nedostatek bytů se stal v poválečné Británii palčivým problémem. Noviny byly plné inzerátů bývalých vojáků i mnohých jiných, kteří neúspěšně hledali střechu nad hlavou. Získat ji legální cestou bylo prakticky nemožné (Kynaston 2008: 101). Mnohé rodiny byly často nuceny se nezákonně usadit (tzv. *squatting*) v jakékoliv momentálně neobydlené stavbě, když se jim naskytla příležitost. Kupříkladu zde existovala skupina osob (tzv. *Vigilantes*), jež se rozhodla vzít řešení problému nedostatku bytového fondu do vlastních rukou a za souhlasu veřejnosti hromadně organizovala *squatting* navzdory nařízením úřadů (Kynaston 2008: 72).

Neméně závažným problémem, s nímž se potýkala značná část obyvatelstva, byl nedostatek základních surovin, oblečení, potravin, paliva či dalších produktů, na

¹ Britské ztráty na lidských životech představovaly přes 260 tisíc vojáků a více jak 60 tisíc civilních obětí. Přestože byly značné, v poměru k velikosti populace dané země se jednalo o mnohem nižší ztráty než u některých jiných států, například Ruska, Německa nebo Japonska (Childs 2005: 7).

jejichž užitek byli obyvatelé britských ostrovů navyklí před válkou. V období po ukončení konfliktu se namísto větší hojnosti těchto výrobků (jíž lidé přirozeně očekávali) dostavila ještě intenzivnější nouze. Na zboží se stály dlouhé fronty a mnozí shledávali týdenní příděly za silně neuspokojivé. Výdej některých položek v rámci dotací byl později za enormního nesouhlasu snižován. Nastalá situace se stala zdrojem obav zdravotních orgánů. Ty byly znepokojeny nedostatečným příjmem kalorií a vážným zatěžováním trávení osob napříč společností (Kynaston 2008: 103–108).

Britové, kteří stále měli v živé paměti podmínky z období předválečných let, se též obávali návratu masové nezaměstnanosti v době míru. Dalo by se říci, že taková očekávání zapadala do celkového pesimismu, jenž dlouhodobě rezonoval společností. Z průzkumu veřejného mínění uskutečněného v roce 1943 kupříkladu vyšlo najevo, že mnozí očekávali po ukončení probíhajícího konfliktu vypuknutí další války (Kynaston 2008: 45). Tyto trendy ve smýšlení a očekávání obyvatelstva byly doprovázeny určitým otupěním a únavou, kdy významná část populace vykazovala apatii k politickým otázkám (poválečné plány labouristů na znárodňování, reforma vzdělání atp.) nebo činnosti vlády. Jako svoji hlavní prioritu po skončení bojů lidé mnohdy uváděli přání „odpočinout si či zažít změnu“. (Kynaston 2008: 44–45).

Válka s sebou rovněž přinesla specifické obraty ve stávajících sociálních trendech. Například populace dělnické třídy vzrostla přibližně o tři miliony, zatímco vysoká předválečná nezaměstnanost naopak klesla. Markantně též rostlo množství žen zapojených do pracovního procesu. Během válečné krize se jejich počet na trhu práce zvýšil téměř o polovinu, ačkoli tento stav nebyl v poválečném období zachován (Black 2008:152). Rovněž se rozšířila členská základna komunistické strany. Množství jejich příslušníků stoupl během válečných let přibližně třikrát a pohybovalo se poblíž počtu 50 000 straníků (Kynaston 2008: 133).

Taktéž došlo k jistému uvolnění morálních norem ve společnosti či k prolínání jednotlivých společenských tříd. V atmosféře válečného sdílení a přídělů

vydávaných na základě rovnosti bylo přetrvávání společenského rozlišování považováno za neakceptovatelné. I přesto, že byl rozsah tohoto mezitřídního mísení spíše omezený, byl stále častější a začalo na něj být nahlíženo jako na žádoucí jev (Black 2008: 152–153). Přes jisté sociální posuny (či obecně skeptické naladění, nespokojenost, vyčerpanost i tužby prostupující tamní populaci, viz výše) přetrval ve Spojeném království charakteristický hluboce konzervativní ráz britské společnosti (Kynaston 2008: 58–59), jenž byl prost výraznějších projevů radikalizmu (Kynaston 2008: 45). Napříč celou Evropou tehdy kupříkladu (prozatím) sílil proruský sentiment a lidé se mnohdy přiklonili ke komunistickým vládám, avšak v Británii komunisté příliš neuspěli² (Childs 1988: 551).

Za takových okolností bylo ovzduší na britských ostrovech v létě 1945 prosyceno obzvláště velkými očekáváními a touhou široké veřejnosti po rozsáhlých změnách. Výsledky nadcházejících parlamentních voleb (včetně podoby poválečné legislativy), jež se konaly poprvé od roku 1935, byly těmito nároky silně ovlivněny (Black 2008:155). Množství důvěry v úspěšné naplnění nemalých požadavků vkládaná voliči ve dva nejsilnější aktéry britského stranického systému se totiž velmi lišila.

Konzervativní strana byla kupříkladu spojována s neschopností vypořádat se s ekonomickými a sociálními problémy meziválečných let, včetně bídy nebo vysoké nezaměstnanosti té doby. V očích veřejnosti konzervativci selhávali taktéž v otázce přípravy země na válku s Třetí říší. Bylo na ně pohlíženo jako na stranu bohatství, privilegovaných, zámožných a nostalgie. Jejich největší předností při volebním klání byl pravděpodobně Winston Churchill, jenž se v průběhu války ve funkci ministerského předsedy osvědčil (Childs 2005: 3). Pověst Churchilla jako válečného vůdce byla však do jisté míry kontraproduktivní, neboť jeho opakovaný důraz na nutnost dokončit válečné tažení s Japonskem mohla u některých voličů vzbudit dojem, že válka je jeho jediným skutečným zájmem. Například v *East End* se mezi

² Britská komunistická strana utřžila ve volbách v roce 1945 pouhé dva mandáty, přestože vzhledem ke svému programu i kandidátům měla značně vyšší očekávání. (Childs 1988: 551–552). K možným příčinám neúspěchu komunistů v těchto volbách ve Velké Británii (viz Childs 1988: 552–553).

elektorátem rozneslo, že předseda Konzervativní strany plánoval konflikt s Ruskem (Addison 2011).

Naproti tomu labouristé byli před volbami shledáváni jako skupina běžných lidí, kteří dle úsudku mnohých obyvatel mohli vyplnit tužby volající po rovnosti příležitostí a neprivilégovanosti na základě původu či majetku (Childs 2005: 3–4). Oba hlavní tábory tamní politické scény ve svých volebních manifestech slibovali sociální zabezpečení, jen v odlišných intencích, v Británii však panovalo zdání, že „konzervativci se nedokáží vypořádat s mírem“, což bylo umocňováno vzpomínkami na 20. a 30. léta, kdy měli toryové hlavní slovo v zemi (Jenkins 1977: 61).

Labouristická strana nakonec ve volbách zvítězila natolik přesvědčivým způsobem, že byla schopna utvořit jednobarevnou vládu a díky převaze v Dolní sněmovně začít realizovat (avšak s četnými ústupky oproti původním představám, viz kap. 4) body svého předvolebního programu (Kovář – Soukup 2007: 262). Mnozí však považovali výsledky červencových voleb³ (byly zahájeny 5. a ukončeny 26. července) za výraz nevděku vůči muži, jenž stál v čele země v jejích „nejtěžších chvílích“, a byly jimi silně pohoršeni⁴ (Kynaston 2008: 68–77).

Součástí příslibů, s nimiž labouristé vstoupili do voleb a jimiž ve svém volebním manifestu ujišťovali veřejnost o nalezení východisek z neideálních životních podmínek (viz výše), byly zásahy státu do privátního průmyslu a posilování veřejného sektoru, čímž chtěli přispět k „plné zaměstnanosti“ či hospodářskému růstu. Kupříkladu Banka Anglie (*Bank of England*) nebo mnohé podniky nalézající se doposud v soukromém vlastnictví by tudíž měly být zestátněny a vláda samotná by, v případě nutnosti, zřizovala stavbu továren a

³ Se ziskem 393 poslaneckých křesel šlo o bezprecedentní vítězství labouristů. Pro srovnání, labouristická vláda z roku 1929 vedená Ramsayem MacDonalodem získala pouhých 288 poslanců (Black 2008: 155). Oproti tomu Konzervativní strana si spolu se svými spojenci ze spřízněného stranického spektra odnesla z prvních poválečných voleb jen 213 mandátů. „Levice“ tedy v těchto volbách zřetelně dosáhla velkého vítězství (Childs 2005: 2–3).

⁴ K dobovým výrokům zastánců obou politických táborů a faktorům, jež mohly mít vliv na rozhodnutí voličů (viz Kynaston 2008: 60–81).

dohlížela na jejich lokaci. Znárodnění se mělo dotýkat takových hospodářských odvětví, jako je energetický a uhelný průmysl, vnitrostátní doprava či ocelářství (Political Science Resources 2012).

Dále strana ve svých předvolebních závazcích uváděla nutnost programu bytové výstavby (jenž by zajistil efektivní stavebnictví a ušetřil nájemce i daňové poplatníky nadměrné finanční zátěže) a územního plánování. Rovněž se zavázala k ustavení bezplatné národní zdravotní služby (v jejímž rámci by peníze nepředstavovaly „vstupenku“ k nejlepší péči), zajištění sociálního pojištění či revizi vzdělávacího systému a uvedení aspektů Zákona o vzdělání z roku 1944 (včetně navýšení věku pro ukončení školní docházky na 16 let a bezplatného středního vzdělání pro všechny) v praxi (Political Science Resources 2012).

Ve své plánované legislativě vycházela Labouristická strana ze závěrů zprávy lorda Williama Beveridge (Childs 2005: 15). Abychom mohli plně pochopit charakter očekávání nového počátku (včetně nároků na jeho podobu) od britské společnosti po ukončení druhé světové války, je třeba nyní tento dokument představit blíže. Rovněž je třeba konceptualizovat termín sociální stát (*welfare state*), jehož vznik ve Spojeném království se pojí k obsahu tohoto dokumentu (Kovář – Soukup 2007: 257).

Ještě před samotným popisem sociálních reforem a činnosti labouristických vlád Clementa Attleeho, by bylo dále též vhodné charakterizovat odezvy válečné koaliční vlády vedené Winstonem Churchillem na vznik i znění této zprávy. Proto byly následujících podkapitoly věnovány událostem britské domácí politiky, jež dalece předcházely samotnému období let 1945-51, na něž je má bakalářská práce primárně zaměřena.

2.1 Beveridgeova zpráva a sociální stát

Z hlediska postoje vlády ve Velké Británii k programu poválečné obnovy můžeme období druhé světové války rozdělit na dvě fáze. V prvních dvou letech po utvoření Churchillova kabinetu byla vláda zaměstnávána výhradně válečnými

záležitostmi. V této době byl otázkou rekonstrukce pověřen Arthur Greenwood, jenž v dané oblasti nepodnikl žádné velké iniciativy. Sám premiér se během tohoto stadia pokoušel vyhýbat citlivým domácím tématům, jež by mohla narušit koaliční jednotu (Kovář – Soukup 2007: 258).

Druhá etapa nastala poté, co se kritická situace na bojištích začala zlepšovat. Tehdy se vláda dostala pod silící tlak odborů a labouristických poslanců. Ti požadovali zahájení důslednějšího řešení problematiky poválečné obnovy. Například v únoru 1941 podala delegace odborářů a členů vládní koalice stížnost na nepřehlednost a neuspořádanost, která panovala v sociálním zákonodárství⁵. V dubnu téhož roku byl na zasedání kabinetu předložen návrh na ustavení výboru, jehož cílem by bylo přezkoumat možné korekce sociální legislativy (Kovář – Soukup 2007: 258).

Vláda do čela šetření jmenovala Williama Beveridge, vysokého státního úředníka a aristokrata, jenž stál v čele Oxfordské univerzity. Jeho viktoriánská okázalost a konzervativnost se ve zprávě projevila nejen v archaickém jazyku použitým při popisu zásadních problémů té doby, ale také v postoji k ženám či stanovení životního minima, pod nějž by neměl žádný občan klesnout (viz níže). Výsledkem byl report vydaný v prosinci 1942, jenž se stal velkým symbolem britských záměrů změnit dosavadní neutěšené poměry v zemi (Marwick 2003: 27–28). Dokument taktéž utvořil pevné základy, na nichž poté bylo vystavěno sociální zákonodárství poválečné vlády. V plném znění se nazýval *Social Insurance and Allied Services* (Brown 1990: 21). Se vznikem zprávy byl spojován zrod sociálního státu ve Spojeném království (Marwick 2003: 27).

Pojem byl během desítek let své existence⁶ užíván s jistou „rozvolněností“ a vzhledem k tomu, že je s tímto konceptem v následujících částech bakalářské práce

⁵ Upozornili například na matoucí a složitý systém rozličných dávek (v nemoci, invaliditě atp.), do něhož je v odlišné míře zapojeno až sedm různých ministerstev (Kovář – Soukup 2007: 258).

⁶ První užití pojmu „sociální stát“ (*welfare state*) bylo v britském prostředí zaznamenáno roku 1934 u oxfordského akademika Alfreda Zimmerna, jenž o něm hovořil jako o protikladu ke konceptu „mocenský stát“ (*power state*). Nebyl jím tedy použit v kontextu systému sociálních služeb (tak, jak jej chápeme dnes),

hojně operováno, je na tomto místě nutné uvést jeho možnou definici⁷. Dle Arthura Marwicka se jedná o souhrn státních schémat a služeb, skrze něž se pokouší centrální vláda ve spolupráci s místními orgány řešit různé sociální problémy sužující jednotlivé občany daného státu. Mezi nejzásadnější témata, jimiž se tyto úřady zabývají, patří sociální zabezpečení, medicínální služby, bytové hospodářství, školství nebo nezaměstnanost (Marwick 2003: 27). Termín lze též (na základě vymezení, které se do značné míry shoduje s předchozí definicí) konceptualizovat jako centralizaci a regulaci pěti základních oblastí společnosti – zdravotní péče, sociální bezpečnosti (a zaměstnání), vzdělání, osobních sociálních služeb či bydlení (Harrison 2009: 243).

Implementace politik, jež „klíčily“ z obsahu Beveridgeovy zprávy (či později vydaných vládních Bílých knih (viz kap. 2.2)), prováděná po roce 1945 labouristickou vládou pod taktovkou premiéra Attleeho (viz kap. 4), předznamenala tzv. „klasické“ období⁸ sociálního státu ve Spojeném království (Harrison 2009: 242). Během této etapy zapustil do britského státního uspořádání hluboké kořeny a zůstal bez výraznějších změn zachován až do poloviny sedmdesátých let (Kovář – Soukup 2007: 269). Ta byla obecně považována za konec klasické éry sociálního státu ve Velké Británii. Došlo tehdy k jeho rozsáhlé revizi, jež akcelerovala roku 1979, kdy po nástupu Margaret Thatcherové do úřadu ministerského předsedy byla uskutečňována privatizace a sociální stát byl v určitých ohledech okleštěn⁹ (Harrison 2009: 242).

avšak spíše pro popis ideálu liberální demokracie. Samotný Beveridge při vládních debatách o jeho schématu sociálních služeb neužíval výrazu „sociální stát“, preferoval spíše slovní spojení „instituce sociálních služeb“ (Petersen – Petersen 2013: 43–46). Původ výrazu lze spatřovat v německém ekvivalentu daného termínu, slovu „*Wohlfahrtsstaat*“, které bylo užíváno v různých intencích německými učenými (Lorenz von Stein, Rudolf Gneist, Ferdinand Tönnies či Max Weber) již od čtyřicátých let 19. století (Petersen – Petersen 2013: 39).

⁷ Více k různým modelům sociálního státu a přístupům v jeho vymezení či k jeho vývoji ve Spojeném království (viz Mustad et al. 2012: 59–60).

⁸ Více k této problematice viz Hennessy, Peter (2007). *Having it So Good. Britain in the Fifties* (London: Penguin Books), s. 22–28.

⁹ Obzvláště charakter poskytování zdravotní péče nebo veřejného ubytování byl nastupujícími vládami výrazně ovlivněn a pozměněn (Harrison 2009: 242).

Jak ovšem uvedli Martin Kovář a Jaromír Soukup, počátky sociálního státu lze spatřovat již v 19. století a odvíjely se od legislativy, jež dalece předcházela Beveridgeově zprávě. Zákony uvedené v platnost po roce 1945 bylo dle jejich názoru možné v podstatě považovat za „pouhé“ zavedení pořádku do značně neuspořádané soustavy rozličných zákonů a nařízení (Kovář – Soukup 2007: 257). S tímto tvrzením by korespondoval fakt, že schémata sociálního pojištění a příbuzných služeb, na něž se komise vedená Beveridgem zaměřovala, již po nějakou dobu existovala a byla produktem zákonodárství spadajícího především do období rozprostírajícího se od přelomu 19. a 20. století až po konec třicátých let (Beveridge 1942: 5). Patřil mezi ně kupříkladu Zákon o kompenzaci dělníků (*Workmen's Compensation Act*) pocházející z roku 1897, který se původně dotýkal jen omezeného množství povolání, avšak v roce 1906 byla jeho působnost všeobecně rozšířena (Beveridge 1942: 5).

Dále bylo součástí těchto schémat povinné zdravotní pojištění vstupující v platnost v roce 1912. V témže roce započalo i pojištění pro případ nezaměstnanosti, které se prozatím vztahovalo na profese v několika vybraných průmyslových odvětvích a bylo zevšeobecněno roku 1920 (Beveridge 1942: 5). Tento systém pojištění byl prosazen Davidem Lloydem Georgem na konci roku 1911. Pokrýval pouze pracující občany, s výjimkou udělení nízkých dávek pro ženy v mateřství. Netýkal se již ovšem osob závislých (žen a dětí) či samostatně výdělečně činných (Bogdanor 2012).

Do první dekády 20. století spadal i první Penzijní zákon (*Pensions Act*) umožňující vydávat důchody osobám ve věku sedmdesáti let a více za předpokladu podrobení se tzv. testu majetkových poměrů (*means test*). Mezi legislativu, na níž výbor ve své zprávě reagoval, náležel v neposlední řadě Zákon o nezaměstnanosti (*Unemployment Act*) vstupující v platnost roku 1934, jímž byla upravena existence pojištění v nezaměstnanosti a zřízena nová národní služba *Unemployment Assistance* (Beveridge 1942: 5).

Přesto se v roce 1938 pojištěnečký systém omezoval na 43 % populace. Zbytek obyvatelstva nebyl do pojištění zahrnut. Rovněž zůstalo nedořešeno, jak nakládat s jedinci, kteří by již vypotřebovali veškeré poskytované bonusy, avšak jejich nemoc by přetrvala (tyto osoby by si zřejmě museli následující lékařskou péči uhradit z vlastních prostředků). Dále bylo velmi omezující, že se pojištění nevztahovalo na využití služeb nemocnice nebo specializovanou léčbu (vyjma léčby tuberkulózy). Dotace se dotýkala pouze ošetření u praktického lékaře (Bogdanor 2012). Celý systém byl navíc závislý na pojišťovacích společnostech, z nichž některé byly výrazně kritizovány za jejich administrativní poplatky. Nejvíce nespokojenosti ovšem budila doba, jež vždy uběhla, než byly společnosti schopny vyplatit dávky (The Spectator 1943: 9).

Výsledný dokument vycházel z těchto již existujících schémat pro pojištění a spřízněné služby a ve snaze zpřehlednit stávající situaci panující v zákonodárství navrhl nový Plán sociální jistoty (Beveridge 1942: 7). Do tohoto jednotného systému sociálního zabezpečení by měli být povinně zahrnuti všichni obyvatelé bez nastavené horní příjmové hranice. Aby byly adekvátně reflektovány jejich životní poměry, na jejichž základě se měly dávky vyplácet, byla zde populace rozdělena do šesti různých tříd (z nichž čtyři byly v produktivním věku a zbylé dvě nad nebo pod ním) (Beveridge 1942: 9–10).

Vyplácení dávek pro případ nezaměstnanosti, invalidity či odchodu do důchodu mělo být uskutečňováno bez testu prostředků, plošně a po celou dobu potřeby, přičemž hrazeno by bylo z fondu sociálního zabezpečení, do něhož by měl na základě jednotné sazby přispívat každý občan v produktivním věku (za vdané ženy byly příspěvky placeny manželi), jejich zaměstnavatelé i stát (Beveridge 1942: 9–11). U platby starobních důchodů zde bylo doporučeno dvacetileté přechodné období, v jehož průběhu mělo být postupně zaváděno (Kynaston 2008: 148).

Podpora v nezaměstnanosti či další sociální přídavky byly koncipovány na základě stanovené spodní hranice životní úrovně, pod níž by žádný Brit neměl

klesnout¹⁰. Tato mez byla velice striktní (Kovář – Soukup 2007: 259). Při posuzování minimální nutné částky potřebné pro osobu, jejíž příjem byl přerušen, bylo třeba vzít v potaz výdaje na potraviny, oblečení, drobné výlohy za domácnost, palivo nebo nájem (Beveridge 1942: 84–85). Součástí úvah o životním minimu byly též tzv. neefektivní výdaje (*inefficient spending*), mezi něž se počítalo například pivo, tabák, noviny, knihy či lístky do biografu (Kovář – Soukup 2007: 259).

Mezi příspěvky vyplácené státem měly patřit také přídatky na děti každé rodině po tak dlouhou dobu, dokud její potomek na plný úvazek podstupoval školní docházku nebo nebyl starší šestnácti let. Tento druh příspěvků byl prvním ze tří předpokladů důležitých pro správný běh Beveridgeova plánu (Beveridge 1942: 154–158). Následujícím požadavkem bylo zřízení národní zdravotní služby (*National Health Service*) organizované pod ministerstvem zdravotnictví a poskytující obdobnou bezplatnou lékařskou péči všem občanům (Beveridge 1942: 158–163). Poslední z těchto podmínek bylo zachování zaměstnanosti a prevence masové nezaměstnanosti (Beveridge 1942: 163).

Druhý uvedený předpoklad reagoval na neduhy britského nemocničního systému, v němž byly zahrnuty dva typy nemocnic. Prvním byla obecní zařízení, jež byla vedena oblastními orgány. Jejich kvalita velice kolísala, kupříkladu v Londýně byla nemocniční služba na vysoké úrovni (pravděpodobně se zde v té době jednalo o největšího poskytovatele nemocničních lůžek na světě). Chudší místní autority si však nemohly dovolit svým pacientům poskytnout stejnou péči jako jejich větší a lépe vybavené protějšky. Služba tedy byla velmi nerovnoměrná. Dále zde byly evidovány jisté případy, kdy byli někteří občané upřednostňováni před ostatními díky svým kontaktům s radními. Tato protekce akcentovala nestejně podmínky péče, neboť kvůli omezené kapacitě lůžek mnozí neměli možnost být hospitalizováni (Bogdanor 2012).

¹⁰ Beveridgeův výbor se v této otázce opíral o výsledky sociálního průzkumu životních poměrů, jenž probíhal v řadě velkých měst Velké Británie včetně Londýna, Liverpoolu, Sheffieldu, Plymouthu, Southamptonu, Yorku a Bristolu (Beveridge 1942: 7).

Druhou skupinu utvářely dobrovolné nemocnice financované z příspěvků a dárcovství. Ty se ovšem koncem války nacházely v tak vážných obtížích, že více než 80 % z nich muselo být udržováno z veřejných prostředků. Tato zařízení byla velice malá, téměř dvě třetiny z jejich celkového počtu vlastnila méně nežli 30 lůžek a obvykle nestíhala udržet stavem jejich nemocničního vybavení krok s rostoucími technickými nároky a pokrokem. Proto po svých pacientech mnohdy požadovala peníze a při mnohých příležitostech žádala o příspěvky¹¹. Značné rozdíly v poskytované péči přítomné ve stávajícím systému bylo třeba eliminovat (Bogdanor 2012).

Důležitým bodem ve zprávě bylo též zformování ministerstva sociálních věcí (*Ministry of Social Security*) zodpovědného za povinné sociální pojištění obyvatel, státní podporu i dohled nad dobrovolným pojištěním. Pod jeho kompetence měli zároveň přejít i veškeré činnosti ostatních vládních ministerstev a příslušných místních orgánů nezbytné pro účely nového ministerstva (Beveridge 1942: 11). Kromě toho zpráva taktéž identifikovala „pět obrů“, nejzávažnějších problémů moderní společnosti, s nimiž bylo třeba se při procesu rekonstrukce utkat a vypořádat. Byly jimi nouze, nemoc, nevědomost, bída (život ve špíně) a zahálka (*Want, Disease, Ignorance, Squalor, Idleness*) (Beveridge 1942: 6).

Zajímavou skutečností, nad níž je záhodno se pozastavit, je postavení žen v Beveridgeově vizi budoucího uspořádání sociálních služeb ve Velké Británii. Ty v programu sociálního zabezpečení nezaujímaly stejné místo jako muži, neboť lord Beveridge nepředpokládal, že by po válce měly i nadále chodit pravidelně do zaměstnání (zastával stanovisko, že po ukončení konfliktu se *nepřirozená* situace rozsáhlého nástupu žen do pracovních pozic sama vrátí do předválečných poměrů). Manželky zůstaly tedy i nadále sociálně a finančně závislé na svých chotích (Brown 1990: 85–87). V jeho návrzích (stejně jako později v Bílé knize vydané vládou) byly kromě vdaných žen rozeznávány taktéž ženy svobodné. Mezi ně byly

¹¹ Finanční nouze nemocničních zařízení tohoto druhu se mohla nezřídka projevit při zacházení s pacienty. Kupříkladu byl znám případ, kdy byla nemajetná žena, již se právě narodilo mrtvé dítě, místním personálem přesvědčována, aby přispěla nemocnici, když peníze šetřené pro svého potomka nyní nebude potřebovat (Bogdanor 2012).

započítávány i ty, které žily v jedné domácnosti s mužem, avšak nebyly za něj provdané (Brown 1990: 85).

Ženy v manželském svazku zde byly zvýhodňovány benefity v mateřství i při ovdovění a starobními důchody (na něž měli právo díky příspěvkům jejich manželů do systému pojištění), což bylo vyvažováno nižšími dávkami v nezaměstnanosti nebo nemoci (Brown 1990: 86). Výše těchto příspěvků se ovšem znatelně lišila od těch poskytovaných mužům. Kupříkladu důchody vdaných žen dosahovali pouhých 60 % částky mužských penzí a podpora při ztrátě zaměstnání či onemocnění byla u pracujících žen o 25 % menší než u mužských protějšků (Kovář – Soukup 2007: 259). Výše uvedené korespondovalo s Beveridgeovým konzervativním přístupem a jeho stanovisky ke společnosti. Dle názoru Joan Brownové byl postoj lorda Beveridge k manželkám vzorem pro nerovné zacházení s ženami v oblasti sociálního zabezpečení po následujících čtyřicet let (Brown 1990: 86).

Obsah dokumentu vyvolal ihned po svém vydání nadšené reakce veřejnosti i tisku. Celkově se prodalo přibližně 500 tisíc výtisků (z nichž více než 150 tisíc bylo prodáno ve Spojených státech amerických), na knihu se tvořily dlouhé fronty a Beveridge se dostal do centra pozornosti médií (Kovář – Soukup 2007: 260). Během masového šetření konaného v prosinci 1942 vyšlo najevo, že většina odpovídajících schvalovala navrhované změny, ztotožnila se s nimi a dle úsudku mnohých zněly „až příliš dobře na to, aby mohly být pravdou“ (The Spectator 1943: 9).

Početná část veřejnosti se zde k obsahu zprávy stavěla se značnou nedůvěřivostí a vzhledem k dosavadním zkušenostem nemohli někteří občané uvěřit, že by se patřičné reformy podařilo prosadit. Dotyční podezřívali Beveridgeův plán z přílišné utopičnosti nebo předpokládali, že vláda po válce od úmyslu prosazení patřičných reforem pravděpodobně ustoupí (The Spectator 1943: 9).

Přesto ve společnosti o zprávě převládalo pozitivní smýšlení. Částečně tomu tak bylo proto, že obyvatelé Británie byli nespokojeni s dosavadními metodami

pojištění, kdy byly nemocenské dávky či příspěvky v nezaměstnanosti vypláceny prostřednictvím ne vždy spolehlivých pojišťovacích společností (viz výše). Beveridgeův navrhovaný systém se zdál být nastavený proti jejich hmotným zájmům, což mnohým imponovalo. Dále byla veřejnost nadšena principem univerzality, který byl v dokumentu obsažen (The Spectator 1943: 9). U vlády (která si ještě v průběhu tvorby zprávy spočítala, že by šíře reformy vyšla státní pokladnu o 100 % draž oproti dosavadní částce) však text publikace již takové nadšení nesklidil¹² (Kovář – Soukup 2007: 258–259).

2.2 Oficiální odezva na Beveridgeovu zprávu

Na začátek této podkapitoly je třeba dodat, že zde popisovaná iniciativa formálně se vyjadřovat k reformní politice navrhované v šetření Beveridgeova výboru nevyplývala z nějakého radikálního obratu v přístupu vlády k otázce sociálních služeb. Jednalo se spíše o snahu „neztratit kontakt s veřejností“ a odvrátit tlak labouristických poslanců, kteří by mohli ohrozit existenci vládní koalice. Samotní labouristé nastínili svá stanoviska k sociální oblasti v několika dokumentech již před vypuknutím druhé světové války a na jejím počátku. Mezi nejvýznamnější z těchto písemností náležel například *Labour's Immediate Programme* z roku 1937 nebo *Labour's War Aims* sepsané v roce 1939 (Kovář – Soukup 2007: 260).

Churchill, jehož koalice pověřila Beveridge tvorbou zprávy, nebyl během války připraven implementovat kterýkoli z předložených návrhů. Z průzkumu veřejného mínění vyplynulo, že lidé pocítovali v daných otázkách z vlády zklamání (Childs 2005: 15). Soudili, že hmotné zájmy opětovně převážily nad potřebami společnosti. Kabinet se na podpoře sociální reformy dlouhodobě nebyl schopen dohodnout a labourističtí poslanci (zejména tzv. zadní lavice), jimž

¹² Před samotným vydáním publikace bylo Beveridgeovi doporučováno celý plán od základu přepracovat, což však odmítl. Vláda se tudíž rozhodla od obsahu knihy distancovat a pod zprávou byl proto podepsán sám William Beveridge. Později mu též na jistou dobu odmítala poskytnout prostředky pro její publikování. Po svém zveřejnění se zpráva stala předmětem vážných polemik, ačkoli veřejnost jí byla silně nakloněna (Kovář – Soukup 2007: 258–260).

docházela trpělivost, začali hlasovat proti vládním návrhům i vlastním vůdcům a domáhali se neodkladného řešení Beveridgeových návrhů (Childs 2005: 15).

Pokud chtěl Winston Churchill předejít hrozbě rozpadu koaliční vlády a utiřit námitky labouristů, musel se ke zprávě veřejně vyjádřit. Proto v rozhlasovém projevu z března 1943 uvedl, že by byl pro výrazné zjednodušení i případné rozšíření sociálního pojištění. Na konci téhož roku byl vytvořen úřad ministra pro poválečnou obnovu, do nějž byl jmenován lord Woolton. Ve stejném období se vláda v tzv. Bílých knihách zavázala k uskutečnění reformy v daných oblastech sociální politiky (Kovář – Soukup 2007: 260).

Bílá kniha o národní zdravotní péči byla vydána v únoru 1944. Navrhla vytvoření několika desítek regionálních výborů pod dohledem ministerstva zdravotnictví, jejichž členy by se stali úředníci místních samospráv. Tyto výbory měly vypracovat koncepci primární (zdravotních středisek) i sekundární (oblastních nemocnic) medicínální péče a vykonávali by též správu nad nemocnicemi. Praktičtí lékaři měli být naproti tomu zaměstnáváni obecnými a městskými úřady. Tento koncept byl však vystaven silné kritice, neboť místo zjednodušení přinášel spíše posílení byrokratizace a praktičtí lékaři nesouhlasili s tím, že mají být zaměstnáváni místními úřady. Námitky doktorů později silně ovlivnily podobu národní zdravotní služby (viz kap. 4.2). Přesto, že o potřebě zavedení nového systému zdravotnictví panovala shoda, kvůli výše uvedeným neshodám byla reforma odložena až na zasedání nové vlády (Kovář – Soukup 2007: 260–261).

Následující Bílá kniha byla uveřejněna během června téhož roku. Zabývala se nezaměstnaností a přinesla do té doby „revoluční“ ideje keynesiánského státního intervencionismu (Kovář – Soukup 2007: 261). Při její tvorbě došlo ke střetu názorů. Proti co největší míře intervencí prosazované labouristickými členy Výboru pro poválečnou rekonstrukci se soustředila silná opozice v čele s tehdejšími ministrem financí, sirem Johnem Andersonem. Dokument byl tedy výsledkem kompromisu mezi labouristy a konzervativci, obsahoval tudíž četné vágní formulace. Jedním z ústupků oproti původním návrhům lorda Beveridge byla

politika „vysoké a stabilní míry zaměstnanosti“ (méně nežli 8 % populace bez práce). Jeho původní představy však hovořily o „plné zaměstnanosti“, což v Beveridgeových propočtech obnášelo 3 až 5 % (Kovář – Soukup 2007: 261).

Další oblastí, již se dotýkaly významné změny, bylo školství. Výbor pro vzdělání (*Board of Education*) navazoval na meziválečné snahy o reformu vzdělávacího systému a v roce 1943 vydal Bílou knihu, jež se stala základem pro Zákon o vzdělání (*Education Act*), známého též pod názvem Butlerův zákon (pojmenovaný po R. A. Butlerovi, jenž stál po roce 1941 v čele tohoto výboru). Ten byl uveřejněn následujícího roku a bylo v něm zavedeno bezplatné primární i sekundární vzdělání (v rámci státních škol). Zákon současně stanovil povinnou školní docházku do patnácti let s dodatkem, že se hranice v blízké době posune o další rok. Věk přechodu ze základní školy na střední byl stanoven na jedenáct let (The National Archives 2013a). Učitelům byly zavedeny tabulkové platy s cílem odstranit dosavadní rozdíly v jejich příjmech. Výbor zde byl rovněž povýšen na ministerstvo. Uvedení zákona do praxe bylo ovšem očekáváno až po válce (viz kap. 4.4) (Kovář – Soukup 2007: 261–262).

Tyto dokumenty vycházející ze snah o reformu (ať již motivy těchto iniciativ vyplývaly z upřímného úsilí zlepšit nevyhovující poměry nebo z prostého kalkulu) rovněž přispěly k nemalým očekáváním veřejnosti toho, co mělo přijít po vyhlášení míru. Mnozí občané, kteří museli před válkou žít ve značné nejistotě a chudobě, se již nechtěli navrátit do předválečných poměrů (Childs 2005: 7). Zajímavé ovšem bylo, že tato přání, aby se národ nevrátil zpět do situace „starých špatných časů“, si paradoxně velice protiřečila s nostalgií a touhou po navrácení každodenního života do stavu, „jak to bylo před válkou“ (Kynaston 2008: 80).

Využití sociálního pojištění, příspěvků na děti, národní zdravotní péče nebo potlačování masové nezaměstnanosti, tedy recept pro rekonstrukci navrhovaný v Beveridgeově zprávě povzbuzoval myšlenky na to, že válka musí vést k zásadní změně. Byli to právě labouristé, kdo pravděpodobně představovali největší šanci pro její realizaci (Black 2008: 153). Předseda Labouristické strany Clement Attlee

se tak ocitl v nelehké situaci, kdy měl v premiérském křesle nahradit Churchillovu personu, čelit obnově poničené země a učinit kroky, jimiž by vyšel vstříc britské populaci, včetně početné skupiny právě se vracejících veteránů, z nichž každý by si přál být zaměstnán (Childs 2005: 7–8).

Bylo zřejmé, že zpráva značně ovlivnila veřejné mínění v Británii. Lidé kupříkladu v otázce patřičných problémů v mnoha případech spontánně uváděli, že by si přáli implementaci opatření, jež byla přítomna také v Beveridgeově schématu. Rovněž se zdálo, že díky tomuto dokumentu začala významná část britské populace hledět na vyhlížené poválečné období s jistou nadějí. To lze označit za první konkrétní výsledek Beveridgeova plánu v této zemi. Ukázalo se, že i vcelku nikterak závratná reforma předčila jakákoli očekávání obyvatel Spojeného království (The Spectator 1943: 9).

Na samém závěru této kapitoly je však nutno upozornit, že Britové v roce 1945 neměli jasnou představu o tom, co přesně by chtěli (Black 2008: 153). Jejich očekávání nebyla zaměřena na konkrétní stranu či politické představitele. Poválečné aspirace britské společnosti byly naopak do značné míry velice abstraktní, založeny na morálním apelu a postrádající koncentraci na určitý program (The Spectator 1943: 9). Jednalo se tudíž spíše o vágní naděje a vyhlížení jakéhosi „nového začátku“. Zdá se, že jedinou věcí, již si byla značná část obyvatel skutečně jista, bylo to, že si nepřála konzervativce (Black 2008: 153).

3 EKONOMICKÉ POMĚRY BRITÁNIE V POVÁLEČNÉM OBDOBÍ

„Jsme vítězové nejen pro tuto chvíli, nýbrž po velmi dlouhou dobu,“ zaznělo v dolní komoře Westminsteru z úst generálního prokurátora, sira Hartleyho Shawcrosse, v dubnu 1946. Tato slova vyřčená jedním z předních členů Labouristické strany však v žádném případě nereflektovala realitu, v níž se labouristé (potažmo celé Spojené království) nacházeli a jistě byla vyslovena v zápalu okamžiku. Britské ostrovy totiž již po určitou dobu stále více upadaly do stínu, jenž na ně vrhal „kolos“ Spojených států amerických, a jakákoli pozitivní rétorika o britské suverenitě pronesená po roce 1940 tuto neblahou situací přehlížela (Childs 2005: 9). Přestože labouristé slavili ve volbách roku 1945 významný úspěch, vzhledem k nepříznivé ekonomické situaci, v níž válka zemi zanechala, nebyl přílišný optimismus na místě.

Aby bylo možné objektivně zhodnotit činnost labouristických vlád ve stanoveném období, je třeba rovněž přihlídnout k těmto poměrům a poukázat na ekonomické, politické či jiné faktory, jež mohly formovat realitu tehdejší Británie a podílely se tak na možné podobě politik a hloubce reforem zmíněných vlád či na ochotě k jejich implementaci. Proto je v této kapitole popsána finanční a politická situace, v níž se země po válce nalézala.

Vláda byla ihned po svém zformování konfrontována složitou situací a musela si poradit s množstvím významných problémů. Například na domácí půdě se byl nový režim nucen potýkat (vedle jiných předvolebních závazků) s demobilizací ozbrojených sil. Ta probíhala téměř po dva roky a ze služby se během ní vrátily více než čtyři miliony Britů. Jejich předchozí zaměstnání v této době již často nebylo k dispozici a návrat do poválečného života proto mohl být velice komplikovaný (Kynaston 2008: 97).

Záležitosti zahraniční politiky, jež musela vláda vyřešit, byly neméně zásadní. V zámoří se například mnohé části impéria dožadovala nezávislosti (Childs 1988: 553). S nimi se labouristé vypořádali v letech 1947-48 garancí samostatnosti Indickému subkontinentu za vzniku států Indie, Pákistánu, Cejlonu a Barmy či

ukončením Britského mandátu Palestina roku 1948. Naproti tomu v hospodářsky významném Malajsku odpověděli na komunistické povstání silou a své imperiální zájmy si Spojené království dále udržovalo i v afrických teritoriích (Black 2008: 155).

Održení indické korunní kolonie bylo možné považovat za jeden z brzkých projevů vyčerpanosti britského impéria, neboť již během několika měsíců po skončení války bylo jisté, že Británii scházely prostředky na potlačení národněosvobozeneckých snah Indů. V průběhu bojů vedených v Evropě i Asii mezi roky 1940-42 byla v podstatě zničena finanční a ekonomická nezávislost Spojeného království (viz níže), jež byla skutečným základem imperiálního systému. Od tohoto momentu bylo možno pozorovat značný úpadek britské imperiální moci. Británie tedy konflikt přežila a podařilo se jí též obnovit ztracené území, avšak její prestiž a autorita velmi utrpěly, nemluvě o jejím bohatství (Darwin 2014).

Již v červenci 1940 předložil ministr zahraničí lord Halifax kabinetu dokument, jenž akceptoval fakt, že budoucí přežití Spojeného království závisí na hmotné pomoci ze strany USA. Výměnou za poskytnutí několika desítek torpédoborců z první světové války garantovala Británie Spojeným státům půdu pro vojenské základny v sedmi zámořských koloniích. V srpnu téhož roku prezentoval ministr financí Kingsley Wood členům vlády spis, z něhož vyplývalo, že VB prakticky zbankrotovala. V roce 1941 schválil Kongres Spojených států amerických Zákon o půjčce a pronájmu (*Lend-Lease*), díky němuž nemusel britský stát platit za americký válečný materiál¹³. Dle slov prezidenta Roosevelta měl rovněž sloužit k obnově průmyslových kapacit Velké Británie po válce, avšak jeho nástupce, Harry S. Truman, ukončil platnost zákona bezprostředně po kapitulaci Japonska, což postavení Britů ještě více zkomplikovalo (Childs 2005: 9–10).

¹³ Spojené království muselo na oplátku přijmout americké podmínky pro budoucí směřování světového obchodu. Před obdržení samotné pomoci byla Británie taktéž donucena prodat (někdy velice nevýhodně i za cenu nižší, nežli byla skutečná tržní hodnota) USA veškeré své výhody držené ve válce, přísně utajované vynálezy jako mikrovlnný radar, bojové chemické formule, návrhy tryskových motorů nebo některé trhaviny. Winston Churchill shledal svou vlast za těchto okolností doslova „staženou z kůže“ (Childs 2005: 8).

Vedením jednání o obnovení americké pomoci byl ministerským předsedou pověřen ekonom John Maynard Keynes. Přes počáteční optimismus hlavního vyjednavatele za britskou stranu však byla půjčka z Washingtonu zajištěna až po měsících obtížných jednání. Američané poskytli Spojenému království úvěr ve výši 3 750 milionů dolarů s dvouprocentním úrokem (daná úroková sazba byla na tuto dobu poměrně vysoká) a počátkem splátek v roce 1951. Podmínky přijetí nové smlouvy byly pro Británii velice přísné (Childs 2005: 10).

Spojené království se muselo zavázat, že zruší systém imperiálních celních preferencí, díky němuž čelilo zboží z nezávislých států v rámci britského impéria nižším poplatkům nežli produkty ze třetích zemí. Británie měla také přijmout regule multilaterálního obchodu připojením se roku 1947 k Všeobecné dohodě o clech a obchodu (*General Agreement on Tariffs and Trade*). Dále byla přinucena v rozmezí jednoho roku učinit libru plně konvertibilní k dolaru. To pro britskou ekonomiku znamenalo značnou zátěž. Ještě v témže roce (1947), kdy byla směnitelnost uvedena do praxe, se projevila neudržitelnost tohoto kroku a konvertibilita byla opět pozastavena. Následujícího roku Britové přijali podporu v rámci Marshallova plánu, avšak již v roce 1949 čelili další krizi, jíž se pokoušel ministr financí Cripps řešit masivní devalvací libry (Childs 2005: 10–11).

Navzdory vyřčeným obtížím, s nimiž se země musela vyrovnat, začala Labouristická strana připravovat realizaci svých reforem (Kovář – Soukup 2007: 263). O podobě výsledné legislativy a její implementaci je pojednáno v následující části této práce.

4 ČINNOST LABOURISTICKÝCH VLÁD V OBDOBÍ 1945–51

Během dvou po sobě jdoucích volebních období následujících po druhé světové válce využili labouristé naskytnuté příležitosti a začali realizovat mnohé reformy, jimiž se zavázali veřejnosti ve svých předvolebních slibech. V tehdejší realitě, kdy měli značnou parlamentní převahu, o níž se mohli opírat při prosazování a následné implementaci dané legislativy (viz kap. 2), se zrodilo mnoho zákonů definujících cestu, jíž se v následujících desetiletích ubíral sociální stát ve Spojeném království (Marwick 2003: 39).

Jak bylo již předesláno v úvodu práce, aby bylo možno zhodnotit, do jaké míry byla tamní politická obec nakloněna utváření reformního zákonodárství, které by zvýšilo životní úroveň britské populace a zajistilo pro ni kvalitnější lékařskou péči, bydlení i vzdělání, je zapotřebí se v této kapitole zabývat jednotlivými aspekty sociálního státu budovaným pod taktovkou ministerského předsedy Clementa Attleeho a jeho ministrů.

Kromě toho, že se zde u patřičných politik nalézají popis konkrétně provedených politických kroků, je v této části práce rovněž srovnána výsledná podoba dané legislativy s předvolebními sliby labouristů či s původními představami o poválečné rekonstrukci z doby předcházející nástup Labouristické strany „k moci“, o nichž bylo pojednáno v prvním úseku práce. Legislativní změny jsou taktéž konfrontovány s finančními problémy, na něž bylo upozorněno ve druhé části této práce.

4.1 Znárodnění a centrální plánování

Nejprve přišla na řadu otázka veřejného vlastnictví, když vláda zahájila svůj program rozsáhlého zestátnění. Jako první byla znárodněna Banka Anglie (1946) následovaná důlním průmyslem (1947). V roce 1948 byly ze soukromého sektoru převedeny železnice, silniční doprava nebo přívod elektrické energie. Následujícího roku byl do veřejné sféry přenesen rovněž plynárenský průmysl a v roce 1951

těž výroba železa a oceli (Black 2008: 155). Výše uvedené¹⁴ po tři následující desetiletí tvořilo společně s poštovními a telefonními službami (vlastněné státem již v dřívějších dobách) jádro veřejné části tzv. smíšeného hospodářství (*mixed economy*)¹⁵ (Kynaston 2008: 139).

Hlavním architektem vlny nacionalizace z let 1946-49 byl Herbert Morrison. Ten byl přesvědčený (ostatně jako většina labouristů), že znárodnění klíčových částí ekonomiky by generovalo významné ekonomické, sociální i politické přínosy. To dle představ labouristických tvůrců obnášelo posílení koordinace, distribuce, investic nebo cenové politiky v rámci i napříč průmyslovými odvětvími. Od zestátnění si taktéž slibovali zajištění úspor z rozsahu (jež by zpětně umožnily modernizaci budov a zařízení) či zvýšení spokojenosti pracovníků, která by zlepšila pracovní vztahy a zaručila růst produktivity (Kynaston 2008: 139–140).

Způsob, jakým bylo znárodnění uskutečněno, přesto později vyvolával hojnou kritiku. Například nacionalizace Banky Anglie, za níž byl zodpovědný zejména ministr financí Hugh Dalton, působila dojem nekompletnosti či „polovičatosti“, jelikož bance bylo ponecháno příliš autonomie. Pokladna Jejího Veličenstva si kupříkladu nezajistila oprávnění vydávat pokyny zúčtovacím bankám, přičemž tato pravomoc přetrvala v kompetencích Banky Anglie. Převedení této instituce do státních rukou bylo proto některými autory považováno za pouhý symbolický akt (Kynaston 2008: 139). K podobě, v jaké byl znárodněn ocelářský průmysl, například profesor Arthur Marwick poznamenal, že dané hospodářské odvětví v podstatě nikdy opravdu zestátněno nebylo (Marwick 2003: 75).

Dále bylo kritizováno, že finanční a obchodní směrnice byly nadměrně restriktivní, což vyústilo v nerealistickou cenovou politiku a vneslo neschopnost diverzifikace do takových oblastí, jakou byla kupříkladu výroba. Dle některých

¹⁴ Pro ilustraci rozsahu znárodnění je přiložena tabulka s podrobnějšími daty o nacionalizaci a počtu zaměstnanců v jednotlivých oblastech průmyslu, jež se dostaly do vlastnictví státu (viz příloha č. 1).

¹⁵ Dané hospodářství v Británii bylo založeno na podpoře privátního i veřejného sektoru (ovšem s převahou soukromého) a rozhodného odklonu od myšlenek ekonomického liberalismu typických pro 19. století (Mustad et al. 2012: 45).

názorů zde taktéž panoval nedostatek dostatečně soudržného plánování, jež by uspokojivě zapojovalo nově zestátněné průmysly do celkového hospodářství. Zejména ze strany levice se rovněž ozývaly nespokojené hlasy stěžující si na to, že labouristé promeškali jedinečnou příležitost zapojit dělníky smysluplnou formou do kontroly ekonomiky (ačkoli neexistují žádné doklady, že by o ni dělnictvo prostřednictvím svých odborových představitelů výrazněji stálo) (Kynaston 2008: 140–141).

Dle Davida Kynastona rovněž nelze s jistotou říci, že by většina pracovníků v dolech (či v jiných příslušných odvětvích průmyslu) byla otázkou popisované nacionalizace obzvlášť nadšena. Reakce horníků byly rozporuplné a charakteristické absencí entuziasmu (Kynaston 2008: 141). Navzdory zmiňovaným odezvám u dotyčného personálu vypukly v hornických komunitách po celé zemi v den zestátnění dolů nadšené oslavy, veřejné pochody i večírky, které reflektovaly tužby po rapidním zlepšení dosavadních poměrně tvrdých podmínek¹⁶ horníků přetrvávající za původního vedení (Childs 2005: 12–13). Na základě následného průzkumu mínění zaměstnanců důlních podniků přesto vyšlo najevo, že na základě negativních zkušeností posledních dvaceti let mezi nimi byly zakořeněny obavy z budoucího vývoje a enormní nespokojenost (viz negativní postoje veřejnosti, kap. 2), jež nyní mohly být jen stěží zmírněny vyššími mzdami či politikou „plné zaměstnanosti“ (Kynaston 2008: 186).

Tyto kroky nicméně nakonec přivedly pod přímý vliv vlády přibližně dva miliony pracujících a upevnily trend směrem k centrálnímu plánování a řízení produkce, cenových hladin či úprav mezd. Mimo jiné to mělo za následek jistou standardizaci a uniformizaci. Plánování odráželo kolektivistické tendence, jež po válce prostoupily jistou část britské společnosti (Black 2008: 155–156).

Popisované silně regulované hospodářství bylo do jisté míry pokračováním centrálně řízené válečné ekonomiky. Vyznačovalo se zachováním vysoké míry zdanění, klíčovou rolí státu, jíž hrál při alokaci surovin (přetrvávající do roku 1948)

¹⁶ V dolech denně průměrně zahynuli dva horníci (Childs 2005: 12).

a fixaci směnného kurzu britské měny, nebo vydáváním přidělů. Po válce výdej mnohých produktů přetrval a byl ještě rozšířen o dávky chleba (1946). Následující rok začaly být na přidělové lístky rozdávány taktéž brambory. Příděly potravin byly ukončeny v roce 1954, uhlí přestalo být vydáváno o čtyři roky později. Labouristická strana skrze plánování usilovala o vysokou zaměstnanost a ekonomický nárůst (Black 2008: 156).

Přestože byl na ideje *plánování* kladen již od třicátých let v labouristických kruzích značný rétorický důraz (viz politická prohlášení ve volebním manifestu Labouristické strany, kap. 2), pojem byl často užíván v odlišných intencích, aniž by byl někdy jasně vymezen jeho přesný význam. Jen v rámci samotné Labouristické strany existovaly přinejmenším tři různé druhy plánování¹⁷. Poválečné úsilí labouristů vést plánované hospodářství bylo těmito nejasnostmi dosti narušováno (O'Hara 2002: 3).

Dále nikdy nebyla stanovena konkrétní hranice mezi krátkodobou ekonomickou kontrolou (udržovanou od válečných let k zamezení inflace způsobené nedostatkem surovin) a dlouhodobým plánováním (O'Hara 2002: 4). Během války byly tyto zásahy státu do hospodářství shledávány za nutné mnohými odborníky napříč politickým spektrem, avšak v období míru se stalo otázkou, zda a v jaké podobě by mělo být centrální vedení zachováno¹⁸. Postupně začalo být jasné, že se zde nacházelo pouze pět oblastí, u nichž by bylo vhodné dohled státu ponechat. Jednalo se o investice, import, lokaci průmyslu v rámci regionálního plánování, obecné finanční kontroly provozované prostřednictvím měnové politiky a rozpočtu či práci (*labour controls*). Avšak vláda posledně jmenovanou sféru nebyla ochotna kontrolovat (viz níže). Taktéž se jí nezdařilo „spoutat“ pět výše

¹⁷ Prvním z těchto myšlenkových směrů byl postoj Herberta Morrisona, že je třeba znárodnit klíčové průmysly a reorganizovat je za účelem větší efektivity. Druhým byl názor G. D. C. Colea, jenž hovořil o přímé kontrole Whitehallu nad většinou hospodářství, na což by dohlížel úřad pro ekonomické plánování vedený kabinetem. Další přístup vycházel z proto-keynesiánských představ skupiny utvořené kolem Hughy Daltona, Evana Durbina a Hughy Gaitskella (O'Hara 2002: 3).

¹⁸ Kupříkladu konzervativní strana požadovala odstranění centrální kontroly v okamžiku, kdy to bude možné a opadne potřeba pro její vykonávání. Souhlasila tedy, že by měla být ponechána v účinku po jistě přechodné období (Cairncross 1985: 300).

zmíněných s rozpočtem pracovní síly (*manpower budget*), jenž se tehdy nacházel ve středobodu jejího ekonomického plánování pod mylnou představou, že skrze něj lze dosáhnout „plné zaměstnanosti“ (Cairncross 1985: 300–302).

Po více než dva roky od zahájení programu postrádali vedoucí odborů i ministerstvo práce ochotu připustit platovou politiku (*wages policy*), jež byla shledávána jako ohrožení dlouhé tradice volného kolektivního vyjednávání. To ovšem podrývalo možnost smysluplného plánování pracovních sil (Kynaston 2008: 137).

V ekonomických dokumentech vydávaných vládou v letech následujících po válce navíc absentovaly jakékoli výstupní cíle do budoucna (ani u průmyslů identifikovaných jako klíčové). Jejich texty stále častěji nijak nepřispívaly keynesiánskému makroekonomickému řízení, omezovaly se na aktuální vývoj a (co se predikcí týče) byly plny poněkud vágních prognóz (O'Hara 2002: 4–5). Rovněž zde chyběly odpovídající nástroje, jimiž by bylo zajištěno propojení pracovní síly a prognóz peněžního toku. Taktéž v podstatě nebyly utvořeny žádné dostatečně silné a autonomní instituce, jež by měly v praxi možnost korigovat činnost v dané oblasti, a učinit tak z neurčitých pokusů efektivní aktivitu s reálnými výsledky (O'Hara 2002: 4–5). Alexander Cairncross, jeden z někdejších vládních ekonomických poradců, zpětně hodnotil centrální ekonomické plánování v poválečné éře jako „mlhavé, avšak vyzdvihované“ (Cairncross 1985: 303).

Nejvíce se na podobě plánování pravděpodobně podepsal nedostatek politické vůle ze strany labouristické vlády ke zformování nějakého nového neodpovědného mechanismu či jakékoli formy tripartity. Na takové prostředky bylo nahlíženo jako na hrozbu pro tamní parlamentní systém. Tímto odporem se v praxi projevoval závazek Labouristické strany k „demokratickému socialismu“ (Kynaston 2008: 137). Otázce, kam až je možno při snaze o efektivitu v hospodářství zajít, aniž by došlo k omezení svobod jednotlivce, se věnoval Evan Durbin, labouristický myslitel a jeden z tehdejších nejvýraznějších zastánců socialistického plánování (Brooke 1991: 690).

Dle jeho názoru by řízení práce (*labour directing*) v období míru znamenalo „neakceptovatelnou ztrátu svobod“ neslučitelnou s demokratickým plánováním. Podle Durbina proto bylo třeba „tvarovat“ plánování na základě poptávky veřejnosti: pokud by se například nepodařilo do určitých zaměstnání přilákat dostatečné množství pracovníků k naplnění stanovených plánů, nebylo by přípustné přimět je „nátlakem“ nastoupit do daných pozic, naopak by se musel přepracovat plán (Brooke 1991: 691–692). Představené ideje tedy formovaly „mantinely“, v jejichž rámci se byli labouristé ochotni pohybovat při implementaci svých ekonomických politik a za něž se neodvážili vykročit. To, jak lze z uvedeného soudit, markantně ovlivnilo výslednou podobu labouristického ekonomického plánování v poválečných letech.

Navzdory všem výše uvedeným nedostatkům se podařilo v otázce zaměstnanosti a hospodářského růstu dospět k mnohem příznivější situaci, nežli očekávaly odborné prognózy ministerstva financí z doby druhé světové války (Tomlinson 1998: 70). Kovář se Soukupem uvádějí, že v podstatě není pochyb o tom, že labouristé uspěli ve snaze převést válečnou ekonomiku na mírovou, avšak v případě realizace zestátnění či jiných aspektů jejich předvolebního programu z roku 1945 již hodnocení autorů již obdobně pozitivní nebylo (Kovář – Soukup 2007: 269).

Přesto, že se v poválečném období odhady na přílišnou nezaměstnanost a velmi nízkou míru ekonomického růstu nevyplnily, ministerstvo nadále zůstávalo přes evidentní progres v daných oblastech a vzestupný hospodářský trend i na konci čtyřicátých let značně „pesimistické“. Tento postoj ministerstva financí byl zásadním faktorem určujícím nízkou ochotu vydávat prostředky na sociální stát (Tomlinson 1998: 70–73).

4.2 Národní zdravotní služba

Markantně nerovná míra kvality medicínální péče poskytovaná různým pacientům, jíž zapříčinil charakter britského nemocničního systému vyznačující se rozdílnou úrovní vybavení a možností u jednotlivých typů nemocnic (viz kap. 2.1),

vzbuzovala požadavky na důslednou reformu dosavadního schématu zdravotnictví. Již v průběhu války ve vládě obecně existovala shoda o potřebě vykonat tyto naléhavé změny (viz kap. 2.2). Bylo jisté, že je třeba uvést v praxi určitý nový model zdravotní služby. Funkce ministra zdravotnictví představovala tudíž klíčovou pozici v rámci nově utvořené vlády (Bogdanor 2012).

Osobou jmenovanou do tohoto úřadu se po druhé světové válce stal Aneurin Bevan, velšský zkušený řečník a bývalý horník, jenž byl prominentním představitelem levice a radikální figuroou Labouristické strany. Byl zastáncem socialismu a ve straně mnohdy narážel na odpor¹⁹, který se později velice podepsal na podobě zdravotní péče (viz níže). Byl ústřední postavou zodpovědnou za prosazení a vznik národní zdravotní služby (Bogdanor 2012).

Publikace návrhu Zákona o národní zdravotní službě (*The National Health Service Act*) v roce 1946 představovala významný mezník v budování sociálního státu²⁰. Byly v něm následovány myšlenky poprvé obsaženy v Beveridgeově zprávě, tedy nárok kohokoli na vyhledání lékařské pomoci v rámci nové národní služby (Department of Health 2007). Tento akt se však vztahoval pouze na Anglii a Wales. Legislativa, jež se danou problematikou zabírala pro Skotsko a Severní Irsko, byla tvořena odděleně za spolupráce s tamními úřady (BBC NEWS 1998a).

Ačkoli bylo Bevanovo schéma velice komplexní, v zásadě zde existovalo několik klíčových prvků. Zdravotní péče měla být univerzální a dostupná zadarmo (až na výjimky, které by případně určilo ministerstvo, za něž by byl vyžadován poplatek) (UK General Public Act 1946 c. 81: sekce 1–3), náklady měly být hrazeny parlamentem z centrálního výběru daní (ne z pojištění) (UK General Public Act 1946 c. 81: sekce 52–56), dobrovolné i obecné nemocnice měly přejít do správy

¹⁹ Ačkoli byl přesvědčen, že jediným relevantním nositelem socialistické ideologie ve Velké Británii byla Labouristická strana a netíhl k radikálnější Nezávislé labouristické straně či ke komunistickému hnutí, připustil, že labouristé v podstatě nebyli socialisty, neboť podíl jejich členů tíhoucích k myšlenkám socialismu (koncentrovaný ve slabém levém křídle strany) představoval přibližně pětinu z celkového množství stranických příslušníků (Bogdanor 2012). Jejich konzervativnost se promítla do podoby poválečných reforem (Kovář – Soukup 2007: 270).

²⁰ Pro mnohé z labouristického elektorátu byl koncept „národní zdravotní péče“ tak významný, že zcela splýval s pojmem „sociální stát“ (Kovář – Soukup 2007: 265).

pod ministrem zdravotnictví (UK General Public Act 1946 c. 81: sekce 6), přičemž většina z nich měla být řízena regionálními nemocničními výbory (UK General Public Act 1946 c. 81: sekce 11).

Ty byly plánovány jako součást celkové trojhranné struktury, jejímiž dalšími dvěma „rameny“ měly být výkonné rady, které byly určeny k dohledu nad praktickými lékaři, dentisty nebo optiky (UK General Public Act 1946 c. 81: sekce 31–32), a místní úřady, jež měly nést zodpovědnost například za očkování, ambulance, ošetřovatelství či programy imunizace (UK General Public Act 1946 c. 81: sekce 19–30). Zásadním byl také bod stanovující, že praktickým lékařům by již neměl být povolen obchod s jejich službami (UK General Public Act 1946 c. 81: sekce 35).

Jednou z největších „obětí“, jíž ministr zdravotnictví v rámci schématu podstoupil, bylo připuštění placených soukromých lůžek v nemocnicích. To umožnilo odborným lékařům kombinovat soukromou praxi s prací pro národní zdravotní službu. Aneurin Bevan tímto způsobem vyšel vstříc početným zástupcům lékařské profese, kteří pevně lpěli na jejich pravomoci poskytnout kvalitnější služby pacientům s penězi (Lister 2011: 749). Tento aspekt nové národní zdravotní služby se však nalézal v silném rozporu s předvolebním ustanovením Labouristické strany (viz kap. 2), že by v systému medicínální péče již nadále nemělo být možno dosáhnout nejkvalitnějších služeb skrze finanční prostředky (Political Science Resources 2012). Ministr zdravotnictví nesl patřičné ústupky v rámci schématu národní zdravotní služby s velkou nelibostí. Sám k tomu později poznamenal, že „jim zacpal ústa zlatem“²¹ (BBC NEWS 1998b).

Avšak předložený koncept přesto čelil většímu množství protichůdných zájmů a byl tudíž podroben některým dalším významným kompromisům. Teoreticky poslanci Konzervativní strany v zásadě souhlasili s myšlenkou dané péče, z jejich řad ovšem v různé míře zazníval k idejím předneseným labouristy

²¹ „I stuffed their mouths with gold“ (BBC NEWS 1998b; kurzíva doplněna autorem). Jedná se o Bevanovo slavný výrok pronesený v reakci na fakt, že si musel „koupit“ podporu odborných lékařů vyhověním jejich požadavku léčit lukrativní soukromé klienty (BBC NEWS 1998b).

odpor (Childs 2005: 14–15). Nakonec toryové volili proti návrhu Zákona o národní zdravotní službě nejen během druhého, ale též ve třetím čtení (BBC NEWS 1998b). Opozice k reformovanému systému zdravotní péče se zformovala taktéž na půdě charit, církve nebo místních úřadů, jež protestovaly proti přechodu nemocnic pod vedení ministra. Například *London County Council* sváděl s vládou usilovný boj o kontrolu nad londýnskými špitály (The National Archives 2013b).

Nejsilnějšího vzdoru se však vůči Bevanovu schématu dostávalo ze strany mluvčího Britské lékařské asociace (*British Medical Association*) zastupující značnou část praktických lékařů (Childs 2005: 15). Ti protestovali proti tomu, aby se stali státními zaměstnanci. Doktoři byli ve výhodné pozici, neboť bez nich by systém nemohl fungovat (The National Archives 2013b). V průběhu vyjednávání s lékaři stále docházelo k silnému nátlaku ze strany asociace hájící jejich zájmy, včetně hrozeb, že daný personál nebude kooperovat s uspořádáním navrhovaného konceptu (BBC NEWS 1998a).

Zákon se nakonec podařilo prosadit po dvou letech obtížných jednání v červenci 1948 (BBC NEWS 1998a). Vláda nicméně byla donucena k přesvědčení nespokojeného lékařského personálu v jistých ohledech ustoupit jejich požadavkům (viz níže) (The National Archives 2013b). Přijetí popisované legislativy přesto pro Bevana znamenalo významný úspěch. Někteří pamětníci se o daném zákonu vyjádřili v tom smyslu, že se jedná o „nejlepší kompromis, jakého bylo možno v této zemi v danou chvíli dosáhnout“ (Childs 2005: 15).

Takové tvrzení bylo značně přiléhavé, neboť ministr musel vynaložit enormní úsilí, aby dokázal přimět dostatečný podíl zástupců lékařské profese a dosáhl svého cíle implementovat v dohledné době patřičnou legislativu v praxi. Pro tento účel využíval taktiku „limitovaných“ kompromisů, jež by neohrozily základní principy jeho plánu (Thomas-Seymonds 2015: 146–148).

Roku 1949 vešel v platnost dodatek, který byl produktem Bevanových slibů doktorům z doby před přijetím nové zdravotní péče. Jeho obsah přinášel další ústupky vůči Britské lékařské asociaci (Thomas-Seymonds 2015: 147). Byla v něm

zrušena prohibice prodeje a nákupu služeb praktických lékařů (UK General Public Act 1949 c. 93: sekce 1). Následujícím ze zde obsažených kompromisů přijatých ministerstvem zdravotnictví byla akceptace nároku, že by lékařům nemělo být vypláceno jako zaměstnancům státu na plný úvazek dle pevné platové základny. Namísto toho měl být jejich příjem tvořen poplatky za každého přijatého pacienta. Obdobnou koncesi získali taktéž zubaři (UK General Public Act 1949 c. 93: sekce 10–11).

Následkem těchto ústupků, zejména prodeje lékařských praxí, však byla narušena jednota kvality medicínální péče, o níž vláda usilovala (Kovář – Soukup 2007: 265). Ordinance praktických lékařů tedy v podstatě i nadále přetrvaly soukromým byznysem. Systém nové národní služby jim navíc posloužil jako efektivní dodavatel kontraktů k provádění jejich služeb (The National Archives 2013b). Výše uvedené (spolu s faktem, že si odborní lékaři mohli ponechat své privátní ordinace a tímto způsobem nabýt jistého výlučného postavení v rámci národní péče (Kynaston 2008: 147)) vyústilo v režim, jenž byl opětovně kritizován za svoji „nedemokratičnost“ a deficit dostatečné míry odpovědnosti vůči místním úřadům či státu (Berridge 2009). Tento negativní trend byl ještě umocněn praxí, kdy byla osazenstva regionálních výborů namísto zvolení spíše jmenována. Mezi danými zastupiteli tudíž nebyl zřetelně přítomen princip zodpovědnosti (Kynaston 2008: 146).

Kritici nového systému též poukazovali na to, že dané uspořádání postrádá určitou soudržnost či integrační element. Upozorňovali při tom na jeho strukturu, v níž byly přítomny nemocnice, lokální státní orgány či praxe lékařů, přičemž každý ze zmíněných prvků měl tendenci působit separátně (Berridge 2009). Tento problém by mohl být značně zmírněn stavbou zdravotních středisek, kde by byla sdružena péče praktických i odborných lékařů, zubní ordinace, farmaceutických či dalších služeb. O jejich zřízení hovoří ostatně již návrh Zákona o národní zdravotní službě (UK General Public Act 1946 c. 81: sekce 21). Avšak na jejich stavbu se v podstatě rezignovalo a do chodu byl uveden pouze nízký počet těchto zařízení (Berridge 2009).

Bevanova zdravotní služba navíc nebyla kompletní, neboť se v podstatě nevztahovala kupříkladu na mentální péči, komunitní zdraví, mateřství nebo ambulance. Ty byly v kompetenci zejména místních autorit (Lister 2011: 749). Kromě toho začala na běh nové národní služby brzy po jejím úspěšném zprovoznění doléhat komplikovaná ekonomická situace, v níž se země na konci čtyřicátých let nalézala (viz kap. 3). Ohlas po nezaplatněných medicínálních službách byl enormní, o čemž svědčí fakt, že do ordinací praktických lékařů se registrovalo 97 % veřejnosti (BBC NEWS 1998a). Okamžitá poptávka veřejnosti způsobila, že na konci roku 1948 dosahovaly následné výdaje sumy přibližně 400 milionů liber, čímž více než dvojnásobně předčily očekávané výlohy, částku 176 milionů liber (The National Archives 2013d).

Z memorand britské vlády vyplývá, že původní optimistické předpoklady o zmírnění náporu pacientů po vyřešení jejich problémů (zejména vysoká poptávka po stomatologických ošetřeních či brýlích), se v žádném případě nevyplnily. Realitou se stal naprostý opak a bylo jisté, že náklady ještě dále porostou (UK Government 1949c: sekce 6). Parlament, jenž na národní péči vyčleňoval finance z rozpočtu, začal ve světle vážných finančních poměrů pochybovat o tom, že stát dokáže pokrýt stoupající náklady Bevanova systému (BBC NEWS 1998a).

Z analýzy vládních dokumentů z tohoto období plyne, že státní pokladna, která se s obtížnou ekonomickou situací pokoušela vypořádat přijetím politiky devalvace libry a značnou redukcí ve vládních výdajích (UK Government 1949b: sekce 2), vedla s ministerstvem zdravotnictví neshody zapříčiněné návrhy ministra financí, Stafforda Crippse, zavést různé poplatky (UK Government 1949a: sekce 1) či škrty v nákladném zdravotním systému (UK Government 1949c: sekce 6). Bevan proto čelil některým významným dilematům. Například kapitálové náklady na zřizování zdravotních středisek (viz výše) by markantně zvýšily počáteční celkové výdaje vlády za zdravotní péči, ačkoli by ve výsledku mohly vést k výrazným ročním úsporám. Nakonec bylo z důvodu sražení nákladů rozhodnuto, že jejich stavba by měla probíhat pouze v omezené míře (UK Government 1949a: sekce 1).

Po volbách z února 1950 se vládní debata o financování národní zdravotní služby ještě více vyostřila. Kabinet a ministr financí trvali na zavedení výdajového stropu pro nákladné zdravotnictví a opakovaně se pokoušeli přesvědčit Aneurina Bevana o implementaci poplatků na některé služby v rámci zdravotní péče, čemuž Bevan vzdoroval. Na počátku roku 1951 byla však jeho pozice změněna na úřad ministra práce a Hugh Gaitskell, jenž nahradil nemocného Crippse, kabinetu představil plány na rozpočet, které zahrnovaly značně rozšířený obranný program. Aby bylo možno pokrýt nákladnou obranu, prosazoval nový ministr financí škrty ve výdajích na zdravotnictví či uplatnění poplatků za zubní náhrady, dioptrické brýle nebo lékařské předpisy (Thomas-Symonds 2015: 179–185). Politika přezbrojování byla adoptována v reakci na vypuknutí války v Koreji (Marwick 2003: 75). Premiér i mnozí členové kabinetu se přikláněli k zavedení poplatků a spor mezi bývalým ministrem zdravotnictví a Gaitskellem (který vyústil v Bevanovu rezignaci) byl zakončen ve prospěch poplatků (Thomas-Symonds 2015: 185–192).

Výše popsané události měly přímý vliv na podobu národní zdravotní služby. Působilo na ni značné množství faktorů a protichůdných zájmů, od opozice vůči Bevanovu schématu v konzervativní i jeho vlastní straně, přes požadavky lékařské obce či kritickou ekonomickou situaci Spojeného království²², až po vysoké výdaje na obranu (na úkor sociálních služeb) ve vládním rozpočtu. Je otázkou, zda za těchto podmínek vzniklý „nejlepší kompromis, jakého bylo možno v této zemi v danou chvíli dosáhnout“ (viz výše), snížil přijatelně rozdíly v poskytované lékařské péči uvnitř Británie a nabízel pacientům dostatečně rovnoměrnou kvalitu zdravotních služeb.

K objasnění dané otázky by mohla přispět tzv. Collingsova zpráva pojednávající o tehdejšímu stavu lékařské praxe ve Spojeném království. Zpráva byla vydána roku 1950 v britském lékařském časopise *The Lancet*. Doktor J. S. Collings zde došel k závěru, že celková situace v rámci péče praktických lékařů byla silně nepovzbudivá a nezlepšovala se. V průmyslových oblastech, kde byla poptávka po

²² Hospodářské okolnosti například v prvních pěti letech po zavedení nové zdravotní služby zcela vyloučily stavbu nových nemocnic (Marwick 2003: 34).

zdravotních službách nejvyšší, se zdravotnictví navzdory snaze mnoha dobrých lékařů nalézalo ve stavu, v němž byla medicínální péče „přínejlepším velice neuspokojivá“, v horším případě dále přímo možným „zdrojem obecného ohrožení“. Paradoxně nejméně přijatelné poměry dle Collingse panovaly v těsné blízkosti velkých nemocničních center a téměř úměrně se vzrůstající vzdáleností od těchto pracovišť se kvalita služeb lepšila (The Lancet 1950).

Na základě svých zjištění J. S. Collings shledal, že Zákon o národní zdravotní péči zvýšil zatížení praktických lékařů, avšak neposkytoval již prostředky na to, aby byli schopni tuto zátěž pojmout. Pracovní podmínky v některých případech tudíž bránily kvalitním doktorům vykonávat odpovídající služby. Taková situace ovšem způsobovala, že se ve výsledné péči o pacienty v praxi nemohla projevit solidní a důkladná příprava, jíž tito doktoři podstoupili na lékařských školách (The Lancet 1950).

4.3 Národní pojištění

Další významnou součástí britského sociálního státu je vedle zdravotnictví taktéž sociální pojištění. Stávající pojištěnecký režim Spojeného království stál z podstatné části na základech položených Davidem Lloydem Georgem v roce 1911 a trpěl mnohými nedostatky (viz kap. 2.1). Jeho koncept si proto žádal důkladné přepracování.

Oblast pojištění byla po volbách z roku 1945 svěřena Jamesovi Griffithsovi, jenž byl (stejně jako Bevan) bývalým horníkem a rovněž pocházel z Walesu (Kynaston 2008: 148). Při implementaci návrhů lorda Beveridge z období druhé světové války, stavěl na již existujícím Zákonu o rodinných půjčkách (*Family Allowances Act*), který byl prosazen ještě během úřednické vlády Winstona Churchilla v roce 1945. Následujícího roku vznikla sociální legislativa, jež zahrnovala Zákon o národním pojištění (*National Insurance Act*), Zákon o pracovních úrazech (*Industrial Injuries Act*) či Zákon o národním zdraví (*National Health Act*) (Childs 2005: 13).

Proces tvorby systému sociálního pojištění byl v podstatě dovršen v roce 1948 přijetím Zákona o národní asistenci²³ (*National Assistance Act*), jímž byl zrušen a nahrazen dosud existující zákon věnující se chudým či zřízen Výbor pro národní asistenci (*National Assistance Board*) (UK General public Act 1948 c. 29: sekce 1–2). Jeho cílem v zásadě bylo poskytnout „záchrannou síť“ pro nemajetné obyvatelstvo Spojeného království, která by byla hrazena z centrálních daní a oproštěna od povinných příspěvků. Podpora pod novým výborem byla ve výsledku podmíněna testy majetkových poměrů, kontrolám byly nicméně podrobeny namísto celých domácností uchazečů pouze individuální osoby nebo páry. Faktem, že starší systém průzkumu majetkových poměrů byl zrušen během druhé světové války, bylo prakticky odstraněno staré stigma dříve velice obávaných inspekcí²⁴ (Kynaston 2008: 148–149).

Zákon o národním pojištění vstoupil plně v platnost roku 1948. Britská populace pod ním spadala do jednotného systému zahrnujícího pojištění pro případ nemoci, nezaměstnanosti, mateřství, poručnictví, důchodu nebo smrti. Schéma bylo založeno na bázi univerzality, každý občan ve věku od 16 do 65 let (v případě žen do 60 let) měl odevzdávat příspěvky dle paušální sazby a jednotlivé příspěvky od státu byly taktéž vydávány podle jednotné taxy (Kynaston 2008: 148). Do Národního pojišťovacího fondu s počátečním kapitálem 100 milionů liber měli přispívat zaměstnavatelé i zaměstnanci, což u části labouristických poslanců vzbuzovalo značnou nevoli. Počítalo se ovšem s ročními dotacemi od ministerstva financí (Childs 2005: 14).

Někteří labouristé (mezi nimi například Barbara Castleová nebo Sydney Silverman, představitelé levého křídla strany) též nebyli spokojeni s ideou časového limitu týkajícího se vyplácení dávek. Na základě Zákona o národním pojištění totiž získala nezaměstnaná osoba po třech dnech mimo zaměstnání nárok na obdržení týdenních plateb maximálně po období následujících 180 dnů (Childs 2005: 14). To

²³ Daná legislativa byla dílem ministra národního pojištění Griffithse, jakož i Aneurina Bevana. Vznikla ve spolupráci s ministerstvem zdravotnictví (Kynaston 2008: 148).

²⁴ Byly potlačeny již v roce 1941 (Kovář – Soukup 2007: 259).

bylo v rozporu s původním předpokladem Williama Beveridge, že by vyplácení benefitu mělo přetrvat bez omezení, dokud by bylo třeba (viz kap. 2.1), přičemž nezaměstnaný by měl povinnost docházet do pracovních nebo školících středisek (Beveridge 1942: 7). Pojištěnec mohl získat nárok na příjem dalších dávek během výše stanovené periody pouze za předpokladu, že našel práci, již navštěvoval (předtím, než o ni opět přišel) po dobu alespoň třinácti týdnů (Childs 2005: 14).

Na příspěvky v nemoci vznikal nárok taktéž po třech dnech vynucené absence v zaměstnání. Na rozdíl od předchozího typu dávek však mohly být vypláceny po nelimitovanou dobu, v podstatě až do důchodového věku, kdy byly nahrazeny penzemi. Penzijní věk zde byl nastaven na 65 let pro muže a 60 let pro ženy, dotyční nicméně mohly pokračovat v práci ještě dalších pět let za mírného snížení penze (Kovář – Soukup 2007: 264). Oproti původnímu doporučení lorda Beveridge na dvacetileté přechodné období, během něhož mělo být vyplácení důchodů postupně zaváděno (viz kap. 2.1), trval ministr národního pojištění Griffiths na tom, že by měly být penze hrazeny v celé výši již od samého počátku, neboť dle jeho názoru by dotyční neměli čekat na plnou podporu státu po takto dlouhou dobu (Kynaston 2008: 148).

Dotace v mateřství sestávala z pouhé jednorázové platby matce poté, co se dítě narodilo. Pokud žena v této situaci chodila do placené práce, byl jí vyplácen příspěvek po dobu třinácti týdnů, aby jí byla kompenzována ušlá mzda. Pohřebné bylo paušální částkou, která měla pomoci pokrýt náklady na smuteční obřad. Vdovy po prvních šestnácti týdny po úmrtí chotě dostávaly finanční podporu, avšak pouze za předpokladu, že byly v důchodovém věku. Dále jim náležel příspěvek, jestliže měly potomka (či více) ve věku do šestnácti let (pokud ještě navštěvoval školu). Ovdovělé ženě, která dosáhla věku čtyřiceti let, zatímco její děti stále chodily do školy, taktéž náležela podpora. Aby však tyto ženy mohly patřičnou finanční pomoc získat, musely být vdané minimálně po dobu deseti let. Nárok na podporu státu byl tedy podmíněn poměrně přísnými kritérii. Příspěvek mohl obdržet také opatrovník osiřelého dítěte, jestliže byl alespoň jeden z jeho rodičů pojištěn pod novým systémem (Kovář – Soukup 2007: 264).

Přes nesporná pozitiva, která systém pojištění přinesl, zde byly přítomny stejně jako u zdravotní služby jisté významné „vady“. Kupříkladu plošný charakter příspěvků, jenž byl navržen již ve zprávě lorda Beveridge (viz kap. 2.1), byl velmi regresivní. Dalším zdrojem výtek byla výše doprovázejících přídavek. Ta ve výsledku dosahovala prakticky pouhé třetiny původní (již tak velice úsporné) částky stanovené Beveridgeovým výborem jako suma nezbytná pro živobytí (viz kap. 2.1). Klíčovou roli podílející se na takto nízkých benefitech sehrála „spořivost“ státní pokladny (Kynaston 2008: 149).

Praktickým příkladem nízkých sum poskytovaných státem mohly být rodinné přídavky, které byly vypláceny matkám po narození druhého a každého dalšího dítěte až do šestnáctého roku jejich života (s podmínkou, že podstupovali školní docházku). Patříčný příspěvek představoval částku pouhých pěti šilinků (25 pencí) na týden, za níž tehdy bylo možné pořídit například jednu libru čaje *Brooke Bond Dividend Tea*, tubu zubní pasty *Colgate* a tyčinku *Mars* (Childs 2005: 14). Dávky sociální péče (mezi nimi například penze) navíc nestoupaly s nárůstem životních nákladů, nevztahovaly se k předchozímu výdělku dotyčných osob ani nereflektovaly míru inflace během následujících let. Kupříkladu koupěschopnost penzistů tudíž zřetelně klesala (Kovář – Soukup 2007: 265).

Tvůrci schématu národního pojištění sebevědomě očekávali (podobně jako autoři nového systému zdravotní péče), že se množství žádostí o národní péči časem sníží. Griffiths a jeho kolegové vycházeli z optimistického předpokladu, že náležitě funkční systém by měl v zásadě nevyhnutelně vést k vymizení potřeby obyvatel využívat státní podpory. Avšak během let počet osob požadujících národní asistenci naopak vzrůstal. Nastalá situace se stále se rozšiřujícími řadami uchazečů byla podle Davida Kynastona nezamýšleným důsledkem neadekvátně nastavené výše benefitů (viz výše) (Kynaston 2008: 149).

Rovněž se objevily připomínky vytykající novému schématu národního pojištění přílišnou byrokratičnost a nedostatek odpovědnosti vůči veřejnosti. Provoz systému, v jehož rámci byl každý úředník, od něž žadatelé získávali finanční

podporu, kontrolován centrální vládou (namísto dohledu od lokálních autorit), vyžadoval existenci rozsáhlého byrokratického aparátu. Daný personál se občanům zodpovídali pouze skrze „mechanismus ministerské odpovědnosti“, což mohlo vyústit v neadekvátní a necitlivé zacházení s lidmi, kteří se ucházeli o podporu státu (Kynaston 2008: 149–150).

Reformní schéma britského národního pojištění a spřízněných sociálních služeb zavedením jednotného systému pokrývající různé druhy pojistek nepochybně významně přispělo k zamýšlenému zpřehlednění a uspořádání nesourodé soustavy zákonů vztahující se k pojištění. Rovněž není pochyb o tom, že nový režim napravil mnohé neduhy předešlého systému (viz kap. 2.1), když vůbec poprvé v historii Spojeného království přivedl veškerou populaci pod komplexní pojišťovací program (Kovář – Soukup 2007: 264). Jisté druhy sociálních přídavků v rámci národní asistence (příspěvky na děti, mateřství či benefity pro případ smrti) kupříkladu v předválečné Británii ani neexistovaly (Childs 2005: 16).

Přesto, jak vyplývá z předchozích odstavců, byly v nové sociální legislativě přítomny výrazné nedostatky. Ačkoli James Griffiths a jeho kolegové uskutečnili jisté vstřícné kroky vůči veřejnosti (například spustili vyplácení penzí v plné výši oproti Beveridgeově původně navrhovanému přechodnému období dvaceti let, po něž by byly důchody pozvolna zaváděny), podpora v nezaměstnanosti byla časově limitována a přídavky v jejich systému byly až nepřiměřeně nízké. To se mohlo odrazit v klesající koupěschopnosti u části populace nebo v přibývajících žádostech o podporu státu v průběhu následujících let. Důsledkem horentní byrokratické struktury dále bylo riziko bezohledného zacházení s uchazeči o státní asistenci (viz výše). I přes popsaná negativa či relativní konzervativnost a opatrnost, s nimiž labouristé přistupovali k reformám i poválečné obnově (Kovář – Soukup 2007: 270), vzbuzovala labouristická sociální legislativa v úsudku dělnické třídy nadšení a dojem, že se jedná o „revoluční“ opatření (Childs 2005: 16).

4.4 Program bytové výstavby a reforma vzdělání

Mezi klíčové sféry reformního zákonodárství labouristických vlád v rámci britské domácí politiky patřilo též školství či projekt obnovy bytového fondu a zničené zástavby. V těchto dvou případech však Attleeho vláda oproti předchozím oblastem působnosti přinesla „méně nového“. Svou roli v tom sehrál nedostatek času a zejména prostředků (Childs 2005: 16). Významným faktorem určujícím rozsah a podobu prosazené legislativy tedy opět byla kritická finanční situace, v níž se země ocitla vinou druhé světové války (viz kap. 3).

Během války bylo poškozeno podstatné množství městské zástavby a značná část bytového fondu se nacházela v troskách. Konflikt zapříčinil, že více nežli čtyři miliony domů byly poničeny či zcela srovnány se zemí (Harrison 2009: 244). Aneurin Bevan, jenž byl ve vládě Clementa Attleeho zodpovědný též za poválečnou bytovou výstavbu, tedy čelil velice složité situaci (Kovář – Soukup 2007: 266), kdy mnozí obyvatelé Spojeného království postrádali střechu nad hlavou (viz kap. 2).

Situaci rovněž učinily komplikovanější jisté aspekty bytového hospodářství, jež ministr musel vzít v potaz. U dané oblasti sociální politiky bylo kupříkladu velice obtížné uplatnit ideje univerzality. Zatímco například ceny medicínálního ošetření se se významně nelišily, peněžní částky vyžadované za různé pozemky, nemovitosti a ubytování nebo standardy akceptované za normu v rámci odlišných vrstev společnosti byly markantně rozdílné (Marwick 2003: 35). Jednotlivé geografické oblasti navíc inklinovaly k rozličným společenským charakteristikám tamních komunit a existující legislativa byla explicitně selektivní, když byla určena „dělnické třídě“ (Marwick 2003: 35).

Přestože v jimi prosazovaných právních předpisech nebyl učiněn žádný oficiální odklon od zavedených principů, Bevan a jeho labourističtí kolegové uváděli, že frázi „dělnická třída“ jsou myšleny všechny sekce pracující populace (Marwick 2003: 35). Bevanovým skutečným záměrem byl vznik komunit, v nichž by byly současně přítomny skupiny populace s vyšším i nižším příjmem (Kynaston 2008: 155–156).

Vzhledem k výše uvedené komplexnosti problematiky bytového hospodářství vláda nezačala zestátňovat pozemky ani stavební průmysl (Marwick 2003: 35). Namísto toho se labouristé rozhodli poskytovat místním úřadům poměrně velkorysé granty a lokální autority samotné měly prozkoumat svá teritoria a připravit plány pro jejich rozvoj (Kovář – Soukup 2007: 266). Patříčné rozhodnutí vkládat bytový fond do rukou místních autorit vyústilo dle pozdější kritiky v systém, v němž se tamní úřady (jakožto developeri, vlastníci i provozovatelé podstatné části obytných míst) staly na několik desetiletí prakticky bezkonkurenčními pronajímateli (*landlords*) a kde bylo soukromé vlastnictví domů znatelně sníženo. Výsledkem byl v konečném důsledku značně paternalistický systém, jenž v podstatě neměl ve zbytku Evropy obdoby (Kynaston 2008: 155).

Navzdory tíze situace vyžadující co nejvyšší kvantitu postavených obytných staveb (alespoň jeden milion obnovených domácností v co nejbližší době) či některým okolnostem (finanční omezení, kritický nedostatek materiálu) Bevanem zamýšlené stavby měly v rámci možností vykazovat rovněž vysokou míru kvality²⁵ (Kynaston 2008:155–156). Ve výsledku bylo v období 1945–1950 obnoveny na 806 tisíc těchto domů. Stinnou stránkou ovšem bylo, že nejméně placení dělníci si je nemohli dovolit. V tomtéž období bylo též vybudováno 157 tisíc prefabrikovaných staveb, jež se však netěšily dobré pověsti (Marwick 2003: 36). Tyto výsledky ovšem v žádném případě nemohly pokrýt enormní poptávku a vyřešit problém nedostatku domů. Dle odhadů by bylo třeba do poloviny padesátých let postavit několik dalších milionů bydlíšť (Kynaston 2008: 156). Nedostačující počet domů byl následkem zejména chaotické situace, která převládala ve stavebním průmyslu, a nedostatkem materiálu (Marwick 2003: 36).

Ve snaze zajistit slibované efektivní stavebnictví (viz volební manifest Labouristické strany, kap. 2) tedy vláda neslavila značný úspěch, neboť v něm panoval přílišný „zmatek“, což negativně ovlivnilo výsledné množství

²⁵ Plánované budovy měly zahrnovat trvalost využitého materiálu, nejvyšší dosažitelné kvalitativní standardy pro vybavení nebo celkové navýšení minimálního prostoru pokojů ze 750 na 900 čtverečních stop (Kynaston 2008:155).

vybudovaných staveb a obnovených domácností (Marwick 2003: 36). Vezmeme-li ovšem v potaz všudypřítomný nedostatek personálu a především materiálu, vyjde najevo, že ačkoli nestíhal uspokojit masivní poptávku (viz výše), nebyl daný výsledek špatný (Kovář – Soukup 2007: 266).

Též by bylo vhodné přihlédnout k vysoké kvalitě staveb poskytovaným obyvatelstvu. Vedlejším produktem této kvalitativní úrovně však byla vyšší cena, již si mnohé rodiny nemohly dovolit (Marwick 2003: 35–36), což bylo přímo v rozporu s předvolebním prohlášením labouristů (viz kap. 2), že by v systému neměly být přítomny restriktivní ceny pro daňové poplatníky (Political Science Resources 2012). Z předešlých odstavců rovněž vyplývá, že vkládání přílišné důvěry a prostředků do rukou lokálních úřadů započalo změnu, jež později vyústila v poměrně autokratický ubytovací systém s převahou místních autorit, v němž bylo soukromé vlastnictví domů výrazně zredukováno (Kynaston 2008:155).

Na počátku této podkapitoly bylo uvedeno stanovisko Davida Childse, že v oblasti vzdělání přinesla poválečná legislativa labouristů „méně nového“ (Childs 2005: 16). Byl za to zodpovědný fakt, že v otázce reformy školství měla Labouristická strana „ruce svázané“ vedle problematické ekonomické situace rovněž tím, že legislativa věnující se vzdělání byla čerstvě přijata nedlouho před poválečným vítězstvím labouristů (viz Butlerův zákon, kap. 2.2). Prosadit za těchto okolností nový zákon by bylo stěží uskutečnitelné (Childs 2005: 17). Labouristická strana nicméně o nic podobného neusilovala ani v rámci svého předvolebního programu. V něm se „pouze“ zaručila (viz kap. 2), že implementuje opatření přítomná v Zákonu o vzdělání (například bezplatné střední vzdělání pro všechny či navýšení věku ukončení školní docházky na 16 let) z roku 1944 (Political Science Resources 2012). Otázce, zda tohoto cíle skutečně dosáhla, byly věnovány následující odstavce.

Po druhé světové válce byla do funkce ministra školství jmenována Ellen Wilkinsonová (The National Archives 2013a). Hlavní snahou nové ministryně bylo uvést do praxe aspekty Butlerova zákona (viz výše) (Kynaston 2008: 151),

jehož největší zásluhou byla možnost pro všechny žáky ve věku jedenácti či dvanácti let přejít na střední vzdělání (Marwick 2003: 36). Zákon o vzdělání nicméně nenabízel konkrétní představu o institucionální podobě středoškolského vzdělání. Labouristická vláda tedy i přes přítomnost vnitřní opozice podpořila již existující členění středních škol²⁶ (The National Archives 2013c).

Ministerstvo školství zamýšlelo dosáhnout snazší dostupnosti vzdělání pro mládež z různých vrstev společnosti skrze expanzi škol či odbornou přípravu učitelů v rámci daného uspořádání namísto toho, aby docílila této dostupnosti pomocí zásadnější změny systému (The National Archives 2013c). Na základě výsledků vykonané zkoušky („*eleven-plus*“ *examination*) se tedy mělo rozhodnout, zda by daní žáci navštěvovali gymnázia (*grammar schools*), nebo nový typ střední školy (*secondary modern schools*). Na rozdíl od neplacených státních škol byla zpoplatněná gymnázia cestou k vyššímu vzdělání a lepšímu zaměstnání, většina dětí pocházející z dělnické třídy se na ně však nedostala. Struktura tudíž i nadále kopírovala sociální štěpení britské populace (Marwick 2003: 36).

Třetím typem vzdělávací instituce v „tripartitním“ systému středního školství byly střední technické školy (*sedondary technical schools*), které měly žáky připravovat na „technická zaměstnání“ a propojovat všeobecné vzdělání s odborným. Ačkoli do nich byla vkládána vysoká očekávání, v praxi je navštěvovalo pouze malé procento školáků a neosvědčily se (Kynaston 2008: 151). Trojhranná struktura středního vzdělání, kde měly všechny tři typy školních institucí požívat stejnou míru významu, tudíž fungovala pouze „na papíře“ (Kovář – Soukup 2007: 266).

Vedle toho, že prosazovala výše popsané uspořádání sekundárního vzdělání, uspěla Ellen Wilkinsonová (navzdory striktně úsporným opatřením ministerstva financí) v zavedení bezplatného mléka pro žáky či prosazení programu omezené výstavby prefabrikovaných školních budov (Kynaston 2008: 150). Přes značnou

²⁶ Daná struktura je produktem tzv. Norwoodovy zprávy, jejíž vznik se datoval do roku 1943. Byla sepsána krátce po vydání Bílé knihy o vzdělání (viz kap 2.2) (Lindsay 1943: 6).

kabinetní opozici též usilovala o zvýšení věku ukončení školní docházky (viz výše). Předběžné odhady uváděly, že by první etapa navyšování (na patnáct let) vyžadovala vytvoření více než 200 tisíc nových školních míst. Za zhoršujících se ekonomických podmínek se proto státní pokladna pokoušela schéma navýšení oddálit. Věk nakonec byl v roce 1947 zvýšen, avšak v následujících letech se ukázalo, že umožnit jeho další nárůst by bylo neproveditelné (The National Archives 2013c).

Když se roku 1947 stal po smrti Wilkinsonové novým ministrem školství George Tomlinson, gymnáziím se začalo dostávat výraznější prestiže a podstatně vyšších finančních prostředků. Také pojímaly mnohem více školáků ze střední třídy nežli zbylé dva typy vzdělávacích zařízení v tříčlenném uspořádání středních škol (Kynaston 2008: 151). Navíc pouze velice malé části školáků z celkového podílu přibližně 75 % studentů umístěných ve „středních moderních školách“ bylo umožněno přejít na gymnázia (Kynaston 2008: 151), kde bylo přítomno vrchních 20 % nejschopnějších žáků (Mustad et al. 2012: 51).

Ve struktuře tamního školství rovněž zůstaly zachovány soukromé školy (*public schools*), které byly velmi nákladné a exkluzivní (Marwick 2003: 36). Ačkoli se labouristům naskytl výhodný moment pro potlačení nejvýraznějšího zdroje politických, sociálních i ekonomických privilegií uvnitř britského školství, neučinili prakticky žádnou snahu integrovat soukromé školy do státního vzdělávacího systému. Faktorem, jenž se na tomto výsledku pravděpodobně podílel, byl sentiment premiéra Attleeho, který choval k soukromé škole (Haileybury), jíž sám před lety absolvoval (Kynaston 2008: 153).

Zákon o vzdělání taktéž opatřil školáky bezplatnou dentální i lékařskou péčí nebo stravou (Mustad et al. 2012: 50). Přesto, že opatření přijatá poválečnou vládou (možnost po studiu na základní škole přejít na gymnázium na základě úspěšně vykonané zkoušky) zvýšil potenciál pro mobilitu dětí z dělnické třídy v rámci systému středních škol (Marwick 2003: 36), charakter sekundárního vzdělání přetrval do značné míry v podobě, v níž byla britská společnost stratifikována. Děti

z vyšší společenské třídy navštěvovaly soukromé školy, gymnázia byla určena zejména pro žactvo ze střední třídy společnosti a „střední moderní školy“, kde byla koncentrována většina školáků z dělnických rodin, poskytovaly zaměření na „praktické dovednosti“. Očekávalo se, že studenti z posledně jmenovaných zařízení by zabírali méně kvalifikované pozice ve zpracovatelském průmyslu a službách (Mustad et al. 2012: 50–51).

Výše vyřčené ovšem zpochybňovalo předvolební cíl labouristů umožnit všem žákům bezplatné sekundární vzdělání (Political Science Resources 2012), neboť školákům z méně majetných rodin byla podstatně ztížena možnost navštěvovat gymnázia či prakticky znemožněna příležitost studovat soukromé školy (viz výše). Dalším z explicitně uvedených bodů ve volebním manifestu Labouristické strany (viz kap. 2), jenž se nezdařil zcela prosadit, bylo zvýšení věku, v němž by studenti opouštěli školní docházku, na 16 let (The National Archives 2013c).

Povaha řešení, jež přinášel Zákon o vzdělání z roku 1944, byla poměrně konzervativní a umírněná (Kynaston 2008: 150). Nedostatek obytných prostor, vybavení, pedagogického personálu či prostředků nicméně labouristům prakticky znemožnil dosáhnout čehokoli jiného, nežli prostého zavádění zde přítomných opatření (Marwick 2003: 37). Přes výše popsané neúspěchy v rámci snahy o aplikaci Butlerova zákona do praxe, ministerstvo školství nicméně úspěšně implementovalo některá významná opatření (viz bezplatné mléko, školní strava, lékařská a zubní péče). Ve své snaze tudíž ministerstvo slavilo částečný úspěch.

V této podkapitole (jakož i v předchozích částech třetí kapitoly) byla u poválečných reforem labouristických vlád z období 1945–1951 patrná jistá konzervativnost, jež byla přítomna již ve zprávě lorda Beverige (viz kap. 2.1). Při pohledu na činnost Attleeho kabinetu s dostatečným časovým odstupem – navzdory zavedeným změnám nebo jejich percepci od tehdejší veřejnosti – je zřejmé, že se jeví jako poměrně konzervativní (Kovář – Soukup 2007: 270). Labourističtí členové daných vlád byli povětšinou opatrní a racionálně uvažující politici, kteří byli

ochotni ve svých reformách zajít přesně tak daleko, jak pokládali ve světle kritické ekonomické situace za možné a do jaké míry jim to umožňovala důvěra veřejného mínění (Kovář – Soukup 2007: 269–270).

4.5 Finanční náklady na britský sociální stát

Sociální stát vedený pod vládou premiéra Attleeho lze označit za „strohý“ produkt, jehož náklady byly vedeny značně úsporně. Rovněž je pravděpodobné, že pokud by ve volbách roku 1945 zvítězila Konzervativní strana, její podoba sociálního státu by se zásadně nelišila od labouristické verze (Kynaston 2008: 144). „Spořivé“ řízení sociálního státu labouristy je možné doložit například na základě výše podílu britských výdajů na sociální stát z celkového HDP. Jim Tomlinson uvedl, že tento podíl v roce 1950 činil ve Spojeném království 10 %, což představovalo podstatně nižší množství prostředků, než jaké bylo na sociální stát vydáváno například v Německu, Rakousku nebo Belgii (viz příloha č. 2) (Tomlinson 1998: 64).

Britský sociální stát byl tedy veden poměrně spořivě. Ačkoli při porovnání s jinými evropskými zeměmi (například skandinávskými státy či Itálií) vyšlo najevo, že náklady na něj ve Spojeném království nebyly na tehdejší poměry nejmenší (v daném průzkumu byl podíl sociálních výdajů z celkového HDP nejnižší u Norska a činil 5,7 %), bylo dle Tomlinsona zřejmé, že dané výlohy byly ve Velké Británii drženy relativně nízko (Tomlinson 1998: 64). Pokud bychom zde kupříkladu srovnali částky vydávané za sociální stát před druhou světovou válkou a na konci druhé vlády Clementa Attleeho, zjistili bychom, že reálný přírůstek nákladů byl poměrně nízký (viz příloha č. 3). Přestože zde byl nárůst sumy vydané na sociální výlohy teoreticky téměř trojnásobný, pokud bychom vzali v potaz inflaci, činil by reálný přírůstek pouhých 60 % (Tomlinson 1998: 64–65).

Sociální stát zde byl totiž budován v kontextu limitovaných zdrojů uvnitř systému, který při alokaci prostředků dával přednost exportu a průmyslu (Kynaston 2008: 144). Rozsah legislativy prosazené labouristy ve stanoveném období, jež vytyčila cestu k „solidárnějšímu“ státu, byl tudíž determinován a ohraničen

ekonomickými možnostmi tehdejšího Spojeného království. Dalšími limitujícími faktory byly přetrvávající sociální bariéry, předsudky nastavené mezi jednotlivými třídami společnosti či tehdejší vnímání, jímž tvůrci legislativy nahlíželi na sociální problémy té doby (Marwick 2003: 39).

5 ZÁVĚR

V této bakalářské práci bylo zkoumáno období britských labouristických vlád v letech 1945–1951. Cílem práce bylo zodpovědět otázku, zda se v Británii ve stanovené době nacházela skutečná politická vůle k realizaci sociálního státu. Abychom mohli zodpovědět tyto otázky, bylo potřeba zhodnotit, do jaké míry byli labouristé „úspěšní“ v uskutečnění předvolebních cílů explicitně uvedených v jejich volebním manifestu či naplnění nároků britské veřejnosti (vzniklých na základě opatření navrhaných v Beveridgeově zprávě a neadekvátních životních podmínek) na poválečnou rekonstrukci a sociální reformy.

V první kapitole práce proto byly představeny problematické životní poměry na britských ostrovech, kdy zde panoval nedostatek práce, potravin, oblečení, zásob či střechy nad hlavou. Válka se všemi způsobenými sociálními obtížemi a obraty ve společnosti odradila britský elektorát od Konzervativní strany (přestože charakter britské hluboce konzervativní společnosti přetrval i nadále) a vzbuzovala potřebu po „změně“. Přesto podoba požadavků na období míru od obyvatel Spojeného království obecně neměla formu nějakého specifického programu či nebyla ztělesněna konkrétní politickou stranou, což bylo spojeno s jistou „rezignovaností“ na politická témata a pesimismem postupujícími britskou společností. K artikulaci nároků obyvatelstva nicméně přispěla Beveridgeova zpráva, s jejímiž navrhanými řešeními se (i přes jejich „strohost“ projevující se například v relativně striktní hranici pro životní minimum) mnozí občané ztotožnili a byli jimi nadšeni (část populace nemohla uvěřit, že by se obdobná opatření podařilo prosadit, neboť je shledala za příliš utopické).

Naproti tomu reakce válečné vlády již příliš pozitivní nebyla a v kapitole se ukázalo, že snaha vrcholných představitelů země vyjádřit se k Beveridgeovým návrhům plynula z potřeby udržet v jednotě koaliční vládu (což ovšem potvrdilo výrazný zájem o opatření Beveridgeova výboru ze strany labouristických poslanců, kteří vyvíjeli na tuto vládu silný tlak, aby se danou problematikou začala zabývat). V následných Bílých knihách vydaných Churchillovou vládou vznikly zárodky

některých aspektů budoucí sociální legislativy. V kapitole rovněž vyšlo najevo, že k obsahu zprávy se pojil vznik sociálního státu ve spojeném království (jak zde ovšem bylo prokázáno, jeho počátek se vztahuje již k legislativě z konce 19. století).

Za účelem objektivního zhodnocení poválečných reformních snah labouristické strany a přihlídnutí k faktorům, které mohly mít zásadní vliv na podobu těchto reforem, byly ve druhé kapitole představeny výrazné ekonomické a „mocenské“ obtíže, v nichž se země ocitla vlivem druhé světové války. Bylo zde prokázáno, že jisté záležitosti týkající se zahraniční politiky Velké Británie (viz nezávislost Indického subkontinentu) byly důkazem finanční vyčerpanosti státní pokladny. Rovněž zde bylo ukázáno, že Spojené království se za značně nevýhodných podmínek dostalo do ekonomické závislosti na Spojených státech amerických.

Ve třetí kapitole bylo prokázáno, že uvedená ekonomická situace měla na podobu reformní sociální legislativy zcela zásadní a určující vliv, čímž byla potvrzena hypotéza stanovená v úvodu práce. Ministerstvo financí zastávalo ve světle finančních problémů postoj, že náklady na sociální stát je třeba omezit. To podstatně determinovalo výslednou podobu reformní činnosti Labouristické strany v oblastech zdravotnictví, sociálního pojištění, vzdělání i bytové výstavby, přičemž příslušná ministerstva mnohdy nenaplnila předvolební cíle v rámci daných oblastí působnosti. Nedostatek financí či materiálu nicméně nebyly jediným omezujícím faktorem při utváření sociálního státu. Významným činitelem byl taktéž poměrně konzervativní charakter vlád Clementa Attleeho, jenž se projevil například vysokými výdaji z rozpočtu na obranu a zbrojení. Dále se podepsal na struktuře školství, v níž byly zachovány soukromé školy (v rámci britského vzdělávacího systému největší zdroj sociálních, ekonomických či politických privilegií) nebo tolerována společenská fragmentace populace. Na výsledné formě ekonomického plánování se naopak podepsala mez (v podobě ideologických předsudků a „odpovědnosti k demokratickému socialismu“, viz kap. 4.1), za níž nebyli

labouristé ochotni zajít a která se v praxi projevovala například odmítáním tvorby jakékoli formy tripartity.

Z výše uvedeného vyplývá, že zodpovězení otázky stanovené v úvodu této práce bylo poměrně složité, neboť v představené činnosti Labouristické strany v daném období byla přítomna jistá ambivalence. Na jednu stranu členové kabinetu obvykle přistupovali k reformám poměrně konzervativně, pragmaticky a s neochotou „zajít příliš daleko“, avšak na stranu druhou si někteří labourističtí představitelé (viz Aneurin Bevan) počínali na poměry tamního politického hlavního proudu relativně radikálně. V napjaté kabinetní debatě roku 1951 se tato ambivalence projevila naplno v otázce snížení výdajů na zdravotnictví. Labouristé se zde nakonec přiklonili k vysokým nákladům na obranu v neprospěch sociálních služeb.

K řešení problému vytyčeného v úvodu by rovněž mohlo přispět porovnání nákladů na sociální stát mezi Británií a dalšími státy Evropy. Při tomto srovnání vyšlo najevo, že ve Spojeném království činily roku 1950 sociální výdaje 10 % z celkového britského HDP, přičemž patřičné výlohy v Německu představovaly v tomtéž roce téměř 15 %. Ačkoli se v té době například ve skandinávských státech vyskytovaly ještě nižší procentuální podíly z HDP použité na sociální služby nežli v případě Velké Británie, bylo prokázáno, že britský sociální stát byl veden poměrně striktně. Porovnáme-li částku vydanou v Británii na sociální služby z roku 1939 s výší sociálních výdajů v závěru vlády premiéra Attleeho, že přírůstek daných finančních prostředků činil pouhých 60 %.

Je tedy zřejmé, že jistá politická vůle ke tvorbě sociálního státu se v Británii vyskytovala (což je evidentní již z faktu, že řada labouristických poslanců vyžadovala, aby se vláda začala zabývat Beveridgeovými návrhy ještě v době války), nejednalo se nicméně o nějaký rozsáhlý obrat v postoji k sociálním otázkám v rámci hlavního politického proudu. Jak vyplynulo ze třetí kapitoly, výraznější snahy o řízení sociálního státu v poněkud „štědřejší“ podobě můžeme v Labouristické straně během období 1945–1951 nalézt především u představitelů

jejího levého křídla (například Aneurin Bevan, Barbara Castleová či Sydney Silverman). Mimo něj byly tyto tendence přílišně neomezovat sociální stát v podstatě výjimečné. Ministrestvo financí ve zkoumaném období navíc trvalo na omezování sociálních nákladů i přesto, že se situace hospodářská situace začala mírně zlepšovat a začalo být jisté, že se pesimistické scénáře z období války nevyplní. Tyto skutečnosti ovšem budí zdání, že snaha o realizaci sociálního státu vycházela spíše z prosté nutnosti začít řešit poválečnou rekonstrukci (nežli ze skutečné politické vůle zvýšit životní úroveň populace na britských ostrovech), čemuž by musela čelit také Konzervativní strana, pokud by vyhrála ve volbách z roku 1945, a je možné usuzovat, že její „strohá“ verze sociálního státu by se příliš nelišila od té labouristické (viz kap. 4.5).

6 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Addison, Paul (2011). Why Churchill Lost in 1945. *BBC*. 17. 2. 2011 (http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/election_01.shtml#three, 5. 3. 2016).

BBC NEWS (1998a). *From cradle to grave* (http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/background_briefings/your_nhs/86100.stm, 8. 3. 2016).

BBC NEWS (1998b). *Making Britain better* (http://news.bbc.co.uk/2/hi/events/nhs_at_50/special_report/119803.stm, 10. 4. 2016).

Berridge, Virginia (2009). The NHS: what can we learn from history?. *HistoryExtra*. 15. 9. 2009 (<http://www.historyextra.com/feature/nhs-what-can-we-learn-history>, 15. 3. 2016).

Beveridge, William (1942). *Social Insurance and Allied Services* (London: His Majesty Stationery Office).

Black, Jeremy (2008). *The Making of Modern Britain* (Stroud: The History Press).

Bogdanor, Vernon (2012). Aneurin Bevan and the Socialist Ideal. *Gresham College*. 16. 10. 2012 (<http://www.gresham.ac.uk/lectures-and-events/aneurin-bevan-and-the-socialist-ideal>, 11. 3. 2016).

Brooke, Stephen (1991). Problems of 'Socialist Planning': Evan Durbin and the Labour Government of 1945. *The Historical Journal* 34 (3), s. 687–702.

Brown, Joan Christina (1990). *Victims or Villains? Social Security Benefits in Unemployment* (London: Policy Studies Institute).

Cairncross, Alec (1985). *Years of Recovery: British Economic Policy 1945-51* (London: Routledge).

Darwin, John (2011). Britain, the Commonwealth and the End of Empire. *BBC*. 3. 3. 2011 (http://www.bbc.co.uk/history/british/modern/endofempire_overview_01.shtml, 5. 3. 2016).

Department of Health (2007). *History of the Department* (http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/www.dh.gov.uk/en/Aboutus/HowDHworks/DH_074813, 7. 3. 2016).

Harrison, Rodney (2009). Towards an Archaeology of the Welfare State in Britain, 1945–2009. *Archaeologies* 5 (2), s. 238-262.

History (2015). *WW2 - The Blitz Hits London* (<http://www.history.co.uk/study-topics/history-of-london/ww2-the-blitz-hits-london>, 6. 3. 2016).

Childs, David (2005). *Britain Since 1945. A Political History* (London: Routledge).

Childs, David (1988). The Cold War and the 'British Road', 1946-53. *Journal of Contemporary History* 23 (4), s. 551–572.

Jenkins, Alan (1977). *The Forties* (London: Heinemann).

Kovář, Martin – Soukup, Jaromír (2007). Vznik a fungování britského sociálního státu v letech 1939–1951. *Acta Oeconomica Pragensia. Vědecký časopis Vysoké školy ekonomické v Praze* 15 (7), s. 257–271.

Kynanston, David (2008). *Austerity Britain 1945-48. A World to Build* (London: Bloomsbury Publishing), s. 60-81.

Lindsay, Kenneth (1943). The Norwood Report. *The Spectator* 29. 7. 1943, s. 6–7.

Lister, John (2011). The National Health Service Act 1946. *British Medical Journal* 343 (7826), s. 749.

Marwick, Arthur (2003). *British Society Since 1945* (London: Penguin Books).

Merseyside Maritime Museum (2016). *The Blitz* (<http://www.liverpoolmuseums.org.uk/maritime/exhibitions/blitz/blitz.aspx>, 6. 3. 2016).

Mustad, Jan Erik et al. (2012). *Modern Britain. Developments in Contemporary British Society* (Copenhagen: Samfunds litteratur).

O'Hara, Glen (2002). *British economic and social planning 1959-1970* (London: University of London).

Petersen, Jørn Henrik – Petersen, Klaus (2013). Confusion and divergence: Origins and meanings of the term 'welfare state' in Germany and Britain, 1840–1940. *Journal of European Social Policy* 23 (1), s. 37–51.

Political Science Resources (2012). *Let Us Face the Future. A Declaration of Labour Policy for the Consideration of the Nation* (<http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab45.htm>, 28. 2. 2016).

The Lancet (1950). *The Collings Report* (<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673650904624>, 20. 3. 2016).

The National Archives (2013a). *Lead up to the Butler Act* (<http://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/lead-up-butler-act.htm>, 9. 3. 2016).

The National Archives (2013b). *Origins of the NHS* (<http://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/alevelstudies/origins-nhs.htm>, 10. 3. 2016).

The National Archives (2013c). *Post-war legislation* (<http://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/new-legislation-1944.htm>, 9. 3. 2016).

The National Archives (2013d). *The NHS under pressure* (<http://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/nhs-under-pressure.htm#NHS%20under%20the%20Conservatives>, 10. 3. 2016).

The Spectator (1943). The Public and Beveridge. 28. 1. 1943, s. 9.

Thomas-Symonds, Nicklaus (2015). *Nye: The Political Life of Aneurin Bevan* (London: I.B. Tauris).

Tomlinson, Jim (1998). Why so Austere? The British Welfare State of the 1940s. *Journal of Social Policy* 27 (1), s. 63–77.

UK General Public Act 1946 c. 81, *National Health Service Act 1946*, ve znění původních předpisů, dostupné na: [http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1946/81/pdfs/ukpga_19460081_en.pdf], [17. 3. 2016].

UK General public Act 1948 c. 29, *National Assistance Act 1948*, ve znění původních předpisů, dostupné na: [http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1948/29/pdfs/ukpga_19480029_en.pdf], [4. 4. 2016].

UK General Public Act 1949 c. 93, *National Health Service (Amendment) Act 1949*, ve znění původních předpisů, dostupné na: [http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1949/93/pdfs/ukpga_19490093_en.pdf], [17. 3. 2016].

UK Government 1949a, *37th Conclusions of a Meeting of the Cabinet*, dostupné na: [<http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-128-15-cm-49-37-37.pdf>], [19. 3. 2016].

UK Government 1949b, *61st Conclusions of a Meeting of the Cabinet*, dostupné na: [<http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab128-16-cm61-49-2.pdf>], [19. 3. 2016].

UK Government 1949c, *The National Health Service. Memorandum by the minister of Health*, dostupné na: [<http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-129-34-cp-105.pdf>], [20. 3. 2016].

7 RESUMÉ

The theme of this bachelor thesis is “Search for a New Beginning - the Development of British Society in the Years 1945-1951”. The thesis focuses on the period of two Labour governments led by Prime Minister Clement Attlee in the United Kingdom after World War Two. The key objective of this thesis is to answer the question whether there was a real political will to create a welfare state legislation, and a strong effort for its implementation in that period.

In the first chapter of the thesis, there is a description of the main postwar problems such as lack of food, supplies, clothing and housing or concerns about unemployment. The existence of these serious problems created a specific needs and demands of the UK population. These demands were embodied by the so-called Beveridge Report which is associated with the emergence of the welfare state in Britain. In this part, the information about the report and its proposals are given.

The second chapter of this bachelor thesis focuses on the critical economic situation in which the United Kingdom finds itself after World War Two. In the third chapter, which is the main part of the thesis, there is described the Labour government implements the social reforms. Each area of the reform (nationalization, health, national insurance, housing and education) is compared with the postwar British public demands (embodied by the Beveridge report) and the promises of Labour Party election manifesto from 1945. The impact of the economic problems on the Labour Party welfare state is also described.

Finally, the thesis provides evaluation of the political will in the UK in a given timeframe. By comparing the original postwar demands and Labour election promises from 1945 with the final shape of the Labour welfare state in selected timeframe, it becomes clear that the given political will exists there. But at the same time, it also seems that this political will is not a real effort to improve living standards of the British. Instead, it is probably only the result of a strong need for postwar reconstruction.

8 PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Tabulka přechodu průmyslových odvětví do státních rukou

Průmyslové odvětví	Datum převzetí státem	Počet zaměstnanců
Anglická banka	1. 3. 1946	6.700
Civilní letectví	1. 8. 1946	23.300
Uhelný průmysl	1. 1. 1947	765.000
Telegrafní a bezdrátové spojení	1. 1. 1947	9.500
Doprava	1. 1. 1948	888.000
Elektrárenský průmysl	1. 4. 1948	176.000
Plynárenský průmysl	1. 4. 1949	143.500
Železářský a ocelářský průmysl	15. 2. 1951	292.000

Zdroj: Kovář, Martin – Soukup, Jaromír (2007). Vznik a fungování britského sociálního státu v letech 1939–1951. *Acta Oeconomica Pragensia. Vědecký časopis Vysoké školy ekonomické v Praze* 15 (7), s. 257–271.

Příloha č. 2

Tabulka veřejných výdajů na sociální péči v západní Evropě v roce 1959 (v % HDP)

Austria	12.4
Belgium	12.5
Denmark	8.4
Finland	6.7
W. Germany	14.8
Italy	8.5
Netherlands	7.1
Norway	5.7
Sweden	8.3
UK	10.0

Zdroj: Zdroj: Tomlinson, Jim (1998). Why so Austere? The British Welfare State of the 1940s. *Journal of Social Policy* 27 (1), s. 63–77.

Příloha č. 3

Tabulka výdajů na sociální stát před a po druhé světové válce

	1938/9		1951/2	
	£m*	% of NI	£m*	% of NI
Social security	310.5	5.4	709.0	4.8
Education	111.8	2.0	328.2	2.2
Health	74.4	1.3	489.2	3.3
Training	6.0	0.1	5.5	0.0
Housing Subsidies	23.7	0.4	77.6	0.5
Nutrition	1.0	0.0	70.4	0.5
Total	527.4	9.2	1,679.9	11.5
Food subsidies			331.1	2.3

* Inflation between 1938 and 1951 was around 100 per cent, so that the nominal increase of approximately threefold shown here was equivalent to a real increase of approximately 60 per cent (excluding food subsidies).

Zdroj: Tomlinson, Jim (1998). Why so Austere? The British Welfare State of the 1940s. *Journal of Social Policy* 27 (1), s. 63–77.